

Balázs Géza

Az online tér hatása az írott és beszélt magyar nyelvre

Tanulmány

1.Bevezetés az internet filozófiájába és társadalmi (kommunikációs, nyelvi) hatásainak kutatásába

„A digitalizáció olyan, mint valami földrengés: lökéshullámaint szakmánk valamennyi területén érezni” (Szecső Tamás 1997: 135.)

Régi megfigyelés és tapasztalat, hogy a technológiák hatással vannak az emberre, a társadalomra, a kultúrára. A (kommunikációs) technológiáknak a történelmi korszakok jellegének kialakulásában, egymástól való elhatárolásában szerepük van. A kultúra újabb, Spengler szerint végső szintje a technikai civilizáció. Azóta már tovább is léptünk, és itt a küszöbön technológiai szingularitás. Már most így hívják a mesterséges intelligencia (MI) megalkotása után létrejövő technikai fejlődésnek azt a korszakát, amikor az emberi intelligencia és technika a szingularitás előtti ésszel felfoghatatlan mértékben válna túlhaladottá.

Jelenleg a több néven is nevezett digitális világban, társadalomban élünk. Számos megnevezéssel közelítünk a témához: informatikai, technokulturális forradalom (fordulat, korszak, társadalom); egyik jellemző alkotórésze kapcsán ikonikus, vizuális vagy képi fordulatnak (kornak), látványtársadalomnak, új reneszánsznak. A korszak technológiai kiindulópontja kétségtelenül a képi világ eluralkodása volt: kezdve a (színes) televíziók nagymértékű elterjedésétől. A második lépcső már a globális tömegkommunikációs forradalom: a műholdas és kábeltelevíziós technikákkal, kicsit később a mobiltelefon megjelenésével, majd pedig beköszöntött az informatikai fordulat: a digitalizáció és az világháló (internet) világa, amelynek már szintén több részre osztható, és amelynek központi eszköze az okostelefon (újmédia) lett.

A technológiai korszakokat így lehetne csoportosítani:

Időszak	Technológia
1970-es évek	televízió képi fordulat
1980-as évek	tömegkommunikációs fordulat (műhold, kábeltelevízió)
1990-es évek	informatikai fordulat (mobiltelefon*, internet) web1 információs internet
2000-es évek	web2 közösségi internet
2020-as évek	web3 szemantikai, bionikai, MI internet (technológiai szingularitás?)

*mobiltelefon – másként: mobilkommunikáció¹

---

¹ Mobiltelefon technológia- és fejlődéstörténete, avagy a mobiltelefon generációk. Letöltés: <https://www.okosoldal.hu/hirekinformaciok/mobiltelefon.html> (2023. 05. 17.)

A digitális forradalom (fordulat) alapvetően változtatja meg az emberi viszonyokat, a kultúrát és a nyelvet. Ami pedig az ember számára alapvető változásokat hoz, az lényegében nem pusztán technológiai, hanem antropológiai, filozófiai kérdés. Ezért a megközelítést filozófiai és kommunikációelméleti alapvetéssel kezdem (1. rész), majd nemzedéki elméletekkel (2. rész), kulturális antropológiai és kommunikációs megfigyelésekkel, tünettannal folytatom (3. rész), s ezeket követi az online világnak a nyelvre gyakorolt hatását bemutató rész (netnyelv, digitális csoportnyelvek, 5. rész). Tanulmányomat az internet világával kapcsolatos társadalmi, kulturális, nyelvi javaslatokkal zárom.

Terestyéni Tamás (2006: 234–237) tömören így foglalta össze a digitális kommunikáció jellemzőit (a táblázatba szerkesztést magam végeztem):

Jellemző	Leírás
1. sokak kommunikációja sokakkal	információkoncentráció és -megosztás
2. az információ mennyisége nő	hiperexpánzió, hipertextualitás
3. multimedialitás	vizuális, verbális, akusztikus, zenei
4. time-shift: időkérdés	szinkron (online) és aszinkron
5. osztott információátárolás	nem egy könyvtár, hanem hálózat
6. interaktivitás	passzív és aktív szerep egyaránt, két- és többirányú információáramlás
7. információszabadság	korlátlan, korlátozott (információs cégek vagy politikai intézmények)
8. digitalizáció, konvergencia	újszerű multimédia-szövegek, komplex multimédiális eszköz (új-, transzmédia)
9. mobilkommunikáció	megszűnik a helyhez kötöttség, virtuális világokban is mozoghat
10. a nyilvánosság átalakulása	sok csatorna, figyelemmegosztás, megszűnő közös tartalmak, fragmentálódás; mozaiknyilvánosság

A technológia emberi következményei

Gondolatok a Mobilvilág (összeállította: Nyíri Kristóf, 2010.) című könyv kapcsán

A vezetékes távíró (Morse, 1838), telefon (Bell, 1876) és a „drót nélküli” távíró (Marconi, 1899) megjelenésével az információ függetlenedett az ember fizikai mozgásától, és elkezdődött a tér és idő tágulása, Marshall McLuhan nyomán: az emberi érzékek kiterjesztése.

Új időszabályozás született. Kezdetben a vasút, a menetrend vezette be a pontos idő fogalmát. Majd az állami rádió pontosidő-jelzése szimbolikusan és ténylegesen is szabályozta a napi tevékenységet. A mobiltelefon hatására a társadalmi cselekvéstervek egymásra tolódtak, időbeosztásunk állandó újrendezésére van szükség.

A kommunikáció mint emberi alapszükséglet. A kommunikáció a latin communicatio szóból származik, legáltalánosabb értelemben részesítést jelent. Elsősorban nem információcsere, hanem a közösségi összetartozás fenntartására szolgál, így a mobilkommunikáció is: közösségfenntartó. Dunbar szerint a nyelv a pletykálgatás eszköze, a fecsegés mély emberi igényt fejez ki. A kommunikáció hiánya katasztrófaaként jelenik meg. A társadalmi élet azonos a kommunikációval, minden valódi társadalmi élet oktató-nevelő hatású (Nyíri 2010: 25—26).

Emberi önmagunkat kommunikációs technológiáink tükrében érthetjük meg. Mark Turner tézisét a 21. század kommunikációja projekt konferenciáján mondta el (Nyíri 2010: 99). A telekommunikációs konvergencia önképünk harmonikusabbá válását is elhozhatja. Az egymásra épülő konvergens folyamatok: a technológiák, a tartalmak, a piacok, az üzleti modellek, a globális/lokális, a tevékenységi terek, a munkaidő/szabadidő, a testünkön viselt tárgyak funkcionális konvergenciája (talán legjobb példaként a sokfunkciós szemüveg említhető); a beszéd és írás konvergenciája, a képernyő konvergenciája (televízió, számítógép, mobilkijelző), az ember-tárgy közötti kommunikáció (ember-tárgy, tárgy-tárgy, tárgyak kommunikációja, például riasztó-telefon, különféle érzékelők, önvezető autó).

Mobiltelefon. A mobiltelefon önmagunk kiterjesztésének eszközévé vált. Egy kutatás szerint² az iPhone-osok inkább extrovertáltak, fiatalok és nők, akik státuszszimbólumként tekintenek a telefonjukra; az Android-felhasználók inkább férfiak, őszinték, barátságosak, akiket kevésbé foglalkoztat a vagyon és a státus.

A mobiltelefon egyre több funkciót egyesít, egy mindentudó, mindent megoldó okoskészülékké válik. Az okossá fejlesztett mobiltelefon (hang-kép-szöveg közvetítésének korlátlan lehetőségével) az uralkodó médium: újmédia, új tömegmédia. Minden más médiától különbözik, mivel személyhez kötött és személyre szabott médium, amely ugyanakkor miniszámítógépként a beszélt, írott és vizuális kommunikáció sokféle fajtáját tárolja. Egy korai fontos funkciója az sms, amely a szemtől szembe vagy akár mobilbeszélgetésben nehezen kérdezhetőt vagy kimondhatóat teszi leírhatóvá. A mobiltelefon hatására az intimszféra-magánszféra-nyilvánosság közötti határvonalak elmosódnak, gyakorivá válik a magánszféra vizuális megosztása (webkamera, blog). (Az újmédiához lásd: Balázs 2023.)

A mobiltelefon mintegy elménk részét alkotja. A kiterjesztett elme gondolata Andy Clarcktól: a számítógép az elme külső csatolt része, a mobiltárs gondolkodási mechanizmusunk komponense (Nyíri 2010: 36). Hasonlít ez a gondolat Merlin Donald külső emlékeze felfogására (Nyíri 2010: 37), illetve a Hajnal István által említett új, írásbeli gondolattechnikára (Nyíri 2010: 38). Wittgenstein pedig így fogalmazta meg: a gondolkodó alany az egyéni agyon túli eszközökre és emberi közösségre terjed ki... (Nyíri 2010: 39). Ám kérdés is fölmerül Eliotnál: Hol a bölcsesség, amit elvesztettünk a tudásban: hol a tudás, amit elvesztettünk az információban? (Nyíri 2010: 31.) A költői kérdés korunk pedagógiai vitáiban visszhangzik: enciklopédikus vagy (információ)kereső tudásra van-e szüksége az új generációknak?

A mobilkommunikáció – közösségfenntartó. Az emberek közötti közösségi viszonyokat leképezi a mobilkommunikáció is. Bár a hatóköre globális, mégis elsősorban kisközösségeken és kistérségen belül kommunikálunk. Az új agykéreg és a társas élet kapcsolata (kovarianciája, együttváltozása) kimutatható Robin Dunbar (Nyíri 2010: 81–83) „szociális agy”-felfogásában. Eszerint az emberek a kezdetektől fogva kisszámú erős és nagyszámú gyenge kapcsolatból álló csoportokban élnek: a kezdetektől kimutathatók (úgynevezett Dunbar-körök) körülbelül 5 fős erős, 12-15 fős szoros, valamint maximum 150 fős laza kapcsolatok. Az emberi csoportok szerveződése a mobilközösségekre is igaznak tűnik, s ezek skálafüggetlen, a természetre, társadalomra jellemző hálózatot alkotnak, melyek kisszámú tengelypontból (hub) és nagyszámú kevés kapcsolatból (node) állnak.

Az új világ jellemzői

---

² iPhone vagy Android? És mit árul el ez önről? HVG Pszichológia Magazin, 2022. április 22. Letöltés: https://hvg.hu/pszichologiamagazin/20191106_IPhone_vagy_Android_Es_mit_arul_el_ez_onrol (Letöltés: 2023. 05. 16.)

- Új esztétikai tapasztalat.
- Új politika: mobilpolitika: civil újságírás, tudósító mobil, „fékek és ellensúlyok nélküli újságírás”, hír-kommentár közötti egyensúly megbillen. Új tömegmozgósító lehetőségek: választási kör-SMS-ek. A mobiltelefon a részvételi demokrácia eszköze.
- Új szövegalkotás. Az internetes világ szövegtípusai: mikrotartalom: a szöveget és képet (mozgó képet, hangot) egyesítő kis terjedelmű, rövid idő alatt megtekinthető, meghallgatható dokumentum. Klip, e-mail, cset, mms (MMS). Linkelt, mikrotartalmak hálózata; makrotartalom: e-könyv-olvasók, iPad segítségével bármilyen tartalom elérhetővé válik.
- Új tanulás, új munka: a mobiltanulásra, mobilmunkára korlátlan lehetőség adódik.

Nyíri Kristóf (2010) egyes megállapításaival vitatkozom.

A technológia társadalmi konstrukciója azt jelenti, hogy a társadalmi igények kényszerítik ki a műszaki lehetőségeket (Nyíri 2010: 18). – Ám akadnak olyan technológiák, amelyekre nincs társadalmi igény, soha nem is jönnek be, illetve lehet, hogy bejönnek, de társadalmi hasznot nem hajtanak.

A televízió elmagányosít, ezzel szemben a számítógép szociális kapcsolatot fejleszt (Nyíri 2010: 104). – És a számítógép is el tud magányosítani (internet-addikció).

Multimediális mobiltelefon: a teljes értékű kommunikációt teszi lehetővé, abban a beszéd, írás és kép egyetlen egységes üzenetté ötvöződik (Nyíri 2010: 46). – Kétséges, hogy a különféle percepciók módok eredményezhetnek-e egységes üzenetet. Egyáltalán: létezik-e egységes üzenet?

Egyre többet utazunk, ez környezetkárosító. A mobilvilág akár környezetvédőnek is tekinthető, például ezzel a felszólítással: Ne utazz, légy online! (30) – Bár az önkényes, fölösleges utazások száma valóban nő, és ez valóban káros a bolygóra, a valódi találkozásokra való emberi igény megkérdőjelezhetetlen.

Eltűnik a gyermek-felnőtt közötti megkülönböztetés. A gyermek-felnőtt megkülönböztetés korántsem jellemző minden kultúrára – a határvonal elmosódik; a felnőttkorba való belenövés spontán tanulással valósul meg (Nyíri 2010: 51). – A gyermek tanulási potenciálja az agyi plasztikusság (rugalmasság) miatt kiemelkedő; de a gyermek a társadalom alapvető értékeit, magatartásformáit lassan, lépésről lépésre, felnőttek irányításával tanulja meg. Ha nincs a tapasztaltak irányából tanítás, akkor nincs teljes értékű szocializáció, a társadalom szétesik.

Virtuális ismerkedés lép a tényleges személyes megismerkedés helyére (Nyíri 2010: 49). – Ez lehet, hogy konfliktusmentes és gyors, azonban az érzelmi közeledés időt, tapasztalatot, próbák sorozatát jelenti, ami nem takarítható meg.

A mobilmunka jobb időgazdálkodást jelent (Nyíri 2010: 78). – Erre csak bizonyos szakmákban és embereknél van meg a lehetőség; az emberek többsége számára gondot jelent az időbeosztás. A sok műszaki berendezés, a rengeteg információ sokkal inkább gátolja a munkához szükséges összpontosítást. Ezért korlátozzák egyes helyeken a mobiltelefon-használatot.

A mobilkommunikáció visszatérést jelent (szimulál) egy őseredeti kommunikációs mintázathoz (Nyíri 2010. 39), a szemtől szembe, jelenlétélményhez. A mobiltelefon új kommunikációs harmóniát teremt (Nyíri 2010: 40). – Ezzel szemben másutt azt olvassuk: társadalmi és tárgyi környezetünk bonyolultabbá vált (Nyíri 2010: 106), ami azt jelenti, hogy a világunk (a számítógépesedés hatására) nem egyszerűsödött, hanem jóval összetettebb lett.

A nagyfokú információs túlterheltség következtében azonban minden előnyét, élményét elveszítjük. Amit megnyerünk a réven, elveszítjük a vámon.

Internetfilozófia

Ropolyi László (2006) filozófiai összefüggésekbe helyezi a változásokat. Könyvének gondolatait vázlatosan így foglaltam össze (a táblázat saját szerkesztés):

Megfigyelés tárgya	Következmény
1. a társadalmi válság terméke	posztmodern, internet
2. a posztmodern filozófiája	internet
3. kultúraváltás	átalakuló kultúra, például olvasás, zene
4. a tudomány átalakul	e-filológia, e-retorika stb.
5. tudás társadalmi beágyazottsága	változik
6. az elvont tudás intézményei	szerepük gyöngül
7. a tudás új formái	enciklopédikus helyett „kereső” tudás
8. posztmodern személyiség	szabad; de instabil, kaotikus dinamika

Az informatikai korszak továbbfejlődése nem áll meg. Roska Tamás³ előre jelezte az informatika és a biológia összekapcsolódását (bionika), korunkban pedig a mesterséges intelligencia kérdései (chatGPT), a technológiai szingularitás és egy körvonalazódó posztumán korszak vetnek föl alapvető filozófiai, társadalmi kérdéseket.

Társadalomelméleti, kulturális szempontból mindebből az a legfontosabb, hogy a technológiák fejlődése gyorsul, szerepük egyre nagyobb, ez egyre komolyabb hatással van az emberre – és a hatásuk felismerése, az ebből következő változások megértése, és az azzal csalogó cselekvés (társadalmi együttműködés, oktatás, gazdaság, viselkedés- és nyelvi kultúra, művelődéspolitikai) fáziskésésben van.

Módszertan

Témánk tudományos alapja a McLuhan által felismert és elterjesztett technológiai determinizmus, másként a technológia társadalmi konstrukciója: azaz, hogy mit okoz a technológia a társadalomban. Hozzáállásunk háromféle lehet: mindig vannak előre szaladók: ők a technológiai optimisták (ők állnak sorban több órán át a legújabb mobilkészülékért, de ide tartoznak azok a tudósok is, akik a tudományos-technikai fejlődést mindenek fölé helyezik), vannak a visszafogottak, ők a technológiai pesszimisták, akik tartózkodnak a túlzott változásoktól (ők azok, akik korábban nem vásároltak televíziót, manapság csak hagyományos, tehát nem okos mobiltelefont használnak, tartózkodnak az internettől, a bankkártyától és az internetes utalástól, nem kérnek a közösségi médiából), valamint valahol középen állnak a technológiai relativisták, akik mérlegelnek.

³ Roska Tamás megfogalmazása a „bionikus mérnökségről”.

https://semmelweis.hu/innovacio/files/2017/10/9_A-bionika-es-bionikus-mernokseg-meghatarozasa.pdf

(Letöltés: 2023. 05. 16.)

Az én hozzáállásom az utóbbi, tehát a technológiai relativistáké, módszerem a kulturális és nyelvészeti antropológiában elterjedt jelenkutatás, megfigyelés: ami azt jelenti, hogy különösebb elméleti prekonceptiók nélkül tekintem a tárgyat, és a megfigyelt, dokumentált jelenségekből következtetek (nyilván már meglévő társadalmi minták, modellek alapján) valami általánosra. A kulturális antropológia itt rendszerint megáll, mert mint tudomány értékmentesnek vallja magát. Létezik azonban az akcióantropológia is, amely a megismert törvényszerűségek kapcsán visszafogott ajánlásokat is tesz: vagyis a társadalmi felelősség jegyében igyekszik javaslatokat is megfogalmazni. Magam ezt is vallom: hiszen mind a nyelvtudományban nyelvművelői tevékenységem, mind a kulturális antropológiában közművelődési tevékenységem ezt követi. (Balázs—Bódi 2005, Balázs 2014b.)

2. Generációk és internet

Kétségtelen, hogy a technológiák társadalmi és nyelvi hatása kezdetben elsősorban generációs (nemzedéki) kérdésként jelentkezik. Ennek oka, hogy az új technológiák iránti érzékenység leginkább a legfiatalabb nemzedékben él. Ennek élettani alapja az agyi plaszticitás. A fiatal agy rendkívüli plaszticitása teszi lehetővé a gyors tanulást, ebből következőleg az eszközhasználat gyors elsajátítását is. (Vö. Hámori 1988: 61.) Ezért nem véletlen, hogy a 2000-es éveket követően felélénkültek a generációs elméletek, s az újabbak kivétel nélkül a technológiákhoz kötik egy-egy nemzedék jellemző viselkedési mintázatainak forrását. Először ezt a rendkívül divatos megközelítést, annak kommunikációs vonatkozásait vázlatosan bemutatom, azután pedig ennek kritikájaként bemutatom saját megközelítésemet. Ehhez a fejezethez felhasználtam az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékén 2015-ben rendezett Generációk nyelve című konferencia megállapításait (Balázs—Veszelszki szerk. 2016). További kutatások, amelyekben nemzedéki médiahasználati kutatások leírása és eredménye szerepel: Szijártó—Glózer—Guld—Csóka—Töröcsik 2018).

A generáció vagy nemzedék jelentése a nemzedékkutatók szerint többszintű: 1. biológiai generáció: egyazon időben/évben születettek (munkába álltak, házasságot kötöttek stb.) korcsoportja; egy korban élő, nagyjában azonos korú emberek összessége; kohorsz; 2. egymást felváltó korcsoportok közül egy; az egymást felváltó utódok összessége egy családban, csoportban, közösségben; 3. emberöltő: annyi idő, amennyi egy-egy emberi korcsoport felnövekedéséhez, kifejlődéséhez szükséges (kb. 25-30 év). Valamennyihez megfigyelések, megállapítások, sőt szokások és sajátos megnevezések kötődnek. A születési évszámnak vagy egy adott időpontban felbukkanó jelenségnek szinte misztikus jelentősége van, és ez nyelvi formában is testet ölt. A mindennapi (akár torzító) megfigyeléseken alapuló antropológiai tapasztalat az is, hogy az emberek úgy vélik, egy évjárához tartozás bizonyos „generációs sorsot” predesztinál. A „predesztináció” helyett persze talán pontosabb a Braungart házaspár megfogalmazása: „generations are made, not born” (Stumpf 2013: 382), vagyis, hogy a nemzedék lesz, nem születik. Annyira, hogy a nemzedéket előszeretettel jelölik meg „mágikus” számmal, például, hogy egy nemzedék 33 év.

Mint látható, egy-egy nemzedéket kommunikációs, cselekvési, érintkezési minták is jellemeznek. De miért beszélünk egyre többet a nemzedékekről, miért folyik nemzedékkutatás, és miért lehet érdekes egy-egy nemzedék nyelvi világa?

Pierre Nora szerint a generáció a „demokrácia leánya” s „a történelem (fel)gyorsítása”. Az *Emlékezethelyek (Lieux de Mémoire)* című munkájában írja, hogy a generáció a korábbi és elvesztett identitás- és szolidaritáskategóriák (család, osztály, nemzet, hivatásközösség)

helyébe lépve egy olyan horizontális identitást hoz létre, ami minden vertikális szolidaritás „fölött” helyezkedik el. (A kérdéshez lásd például: Nora 1999.)

A nemzedékkutatásnak tehát vannak antropológiai, történeti, majd pedig, amint látni fogjuk, szociológiai, pedagógiai, végül pedig kulturális és nyelvi területei is.

A nemzedékkutatás „atyja” a szociológus Karl Mannheim, aki a nemzedékek sajátosságait olyan fő jellemzőkben látja, mint a kultúrahordozók változása (például újszerű hozzáférés a kultúrjavakhoz), az elmúlt tartalmak, élmények (Erlebnis) beilleszkedése az új szituációba stb. (idézi Hornyák 2013: 116). A nemzedékélmény „lecsapódása” az irodalomban is jelentős, Petersen Ermatinger nyomán Joó Tibor ilyen összetevőket hoz föl példaként: örökség, hagyomány, születés, közös műveltségi elemek, személyes kapcsolatok, „generációs élmény”. A **generációs nyelvet** nem tartja alkotó tényezőnek, csak kifejezőnek, jellemzőnek: „Szerintem ez nem alkotó tényező, hanem éppen úgy alkotása a generációnak, mint bármi más. Nem feltétele, hanem következménye a generáció létének” (idézi Joó 1935).

A nemzedékelméletek alapját képezik a nemzedékek szociológiai megnevezései. Az egyre sűrűbbé váló és egy időpontba csúszó megnevezések alátámasztani látszanak Pierre Nora korábban idézett gondolatát a nemzedékek váltásáról, ezeknek a váltásoknak a gyorsulásáról és a folyamatosan alakuló horizontális identitásról. A megnevezések megmutatják, hogy ki-ki akár több nemzedékbe is besorolhatja magát. Valamint feltűnik a megnevezések egyfajta egymásra épülése, sőt a megnevezések alapján a nemzedékjegyek visszatérése (ciklikussága) is.

Például boomer jelentése a magyar szlengben kiterjedt: eredetileg tehát a második világháború után született, baby boom generáció tagja; új, lesajnáló értelemben: olyan idős, idősödő ember, aki nem értheti a fiatalokat, illetve mindenki, aki az adott személy előtt született. Ma már ez utóbbi az általános jelentés. További sajátos generációs megnevezések is születtek. A kidult a kid és adult, a gyernőtt a gyermek és a felnőtt szavakból lett vegyítve. A teenager mintájára alakult a tweenager, félig magyarosított formában hunédzser (huszonéves teenager, Kiss 2006: 77). Beszélnek még általában juvenilizációról (az ifjúsági kultúra szétterjedéséről), illetve a másik irányból infantilizációról. Újabb és újabb nemzedéki identitást kifejező csoportmegnevezések születtek: szingli, alter, hipster, metroszexuális stb. Mindez természetesen azt is mutatja, hogy nincs homogén generáció, egyetlen nemzedéken belül számos közösségi jegyet mutató csoport és identitás figyelhető meg. További új kifejezések is jeleznek korosztályi jellemzőket: új csendes generáció, pánpéterek, bumerángxerek, mamahotel, papabank.

Korszak	Generáció elnevezése
1920–1942	Veteránok, „csendes”
1943–1970	Baby boom (második világháború utáni népelességrobbanás, Magyarországon Ratkó-korszak)
1943–1970	L generáció – ua.
1960–1970	nagy generáció, magyarországi beatkorszak
1961–1981	13. (A 13. generáció, mely már ismerheti az USA zászlóját)
1961– 1981/1986	X generáció (Douglas Coupland: X generáció című regénye, 1991 nyomán) digitális bevándorlók, másként „átlépők”, akik a fiatal felnőttkorukban kerültek át az analóg világból a digitálisba
1975–1983	MTV vagy Much Music (az 1990-es évek)

	popkultúrájától erőteljesen befolyásoltak)
1975–1986	Boomerang (tanulmányaik után a szülőkhöz hazaköltöző nyugati fiatalok)
1980–2000/1982—1995	Y (az X-t követő), másként digitális bennszülöttek, akik a digitális eszközöket készség szintjén használják, felhasználható, gyakorlati tudást keresnek, a lexikális tudást kevésbé értékelik, a munka-magánélet egyensúlyára törekednek, közösségszervezők, „pörögnek” (Tari 2010)
1980–2000	net, IT (az internethasználatba belenövők)
1982–2000	millenniumi/millenáris/ezredfordulós (közvetlenül az ezredforduló előtt születettek)
1989–1993	Echo Boomers (a baby boomerhoz hasonló amerikai népességrobbanás)
1995– 2010	Z generáció (screenagerek, digitális bennszülöttek, „bedrótozott” nemzedék; a világ első globális nemzedéke); az első digitális nemzedék, a digitális információszerzés, -megosztás, kommunikáció fontos szerepet játszik az életükben, elsődleges forrásuk a digitális médiumok, közösségi médiahasználók, jellemzőjük a multitasking; nehezen viselik a hierarchikus viszonyokat, könnyen válnak nárcisztikussá (vö. Guld 2022)
2000–	új, csendes (hasonló az 1920–1942 közöttihez)
2010–	Alfa generáció (már születésük előtt rendelkeznek digitális lábnyommal); szocializációjuk fő eszköze a tablet és az okostelefon; az érintőképernyős technika következtében fejlett finommotorikus készségekkel rendelkeznek, ugyanakkor ez a hallás és látás romlásával jár együtt.
(kb. 1985—2023)	C (connection) vagy „kütyüs”, vagy netgeneráció (netnemzedék), amely nem születési évszámuk, hanem a közös viselkedési jellemvonásuk a folyamatos „kütyüzés”, online jelenlét. A generációt többnyire az Y és a Z generáció tagjai alkotják, jellemző rájuk a FOMO (fear of missing out)-jelenség (félelem a lemaradástól). A technika eluralkodása miatt a nem virtuális térben történő interakcióik esetlegesebbek, gyengébb a verbális és konfliktusmegoldási képességük...

A Z generáció médiahasználata kapcsán Guld Ádám (2022: 35) leírja, hogy „trendszerű” nemzedéknek számítanak: azaz a náluk megfigyelhető médiahasználati szokások később más korosztályokban is általánossá válnak. Ez egyébként az én következtetésem is, ami felülírja a szigorúan „medianemzedékhez” kötött médiahasználati szokásokat.

A nemzedékfelfogások és megnevezések áttekintése után nyelvészeti megjegyzéseket is fölvehetünk. Ezek közül a legalapvetőbb az, hogy vajon van-e egy-egy nemzedéknek csak rá jellemző nyelvi megnyilvánulása, egyfajta nemzedéknyelve (generatiolektusa)? Joó Tibor szerint létezik ilyen, nem feltétele, hanem alkotása, következménye a generációnak.

A nyelvi adatok és nyelvészeti megközelítések alátámasztani látszanak ezt a véleményt: egy-egy korszak, évtized egyszerre jelentkező, gyorsan terjedő nyelvi jelenségeket produkálhat. S ezekre a nyelvtudomány is figyel: gondoljunk csak az 1960-as években kibontakozó „ifjúsági nyelv”-problematikára, avagy az ugyanekkor felbukkanó „nyelvi durvaság”-vitára. Mindkettőt aktuális társadalmi-nyelvi helyzet szülte, s bár ma már egyes meglátásaikat kicsit meghaladottnak, avagy túl egyszerűnek véljük, az adott korban mégis társadalmi kérdésekre kerestek egyfajta nyelvészeti választ. A generációlektus kérdésére tehát megfogalmazható egy olyan – egyelőre főleg hipotetikus – válasz, hogy ahogy egy-egy csoportnak, úgy egy-egy csoportjellemzőket mutató nemzedéknek is van sajátos nyelvhasználata, s ez leginkább szavakban, kifejezésekben ölt testet, de ugyanúgy megfigyelhetők kiejtési, nyelvtani, szövegszerkesztési (nyelvi viselkedésmódbeli) sajátosságok is. Csörsz Istvánnak az 1980-as években megjelent, a szubkulturális csoportokat bemutató szociográfiáinak ismertetése kapcsán már megjegyeztem, hogy az ifjúsági nyelv „tengernyi dialektusra oszlik” (Balázs 1987: 93).

A következő fölvetés leginkább Karl Mannheim korábban már idézett, a kultúraváltásokhoz kapcsolódó észrevételéhez fűzött nyelvészeti megjegyzés. Marshall McLuhan közkeletűvé vált gondolata, hogy a kommunikációs technológiák (át)formálják a társadalmat (gondolkodást/nyelvet). Ennek folyománya, hogy a kultúraátadás folyamatában döntő szerepet játszó technológiák összekapcsolódnak az egyes nemzedékekkel is. Kedvelt (s a mából visszatekintve rendszerint ironikus) művészeti megoldás egy-egy korszak „technológiai örületének” az ábrázolása: például a „vasútbolondok” (kötőtpályások), rádióamatőrök, léghajósok, (egykorvult) kerékpárosok, motorkerékpárosok, repülőgép-építők, bélyeggyűjtők, rolleresek, gördeszkások, táskarádiósok, diszkósok, számítógépesek stb. technológiai világának a bemutatása. Ezek a technológiák nemzedékjellemzőkké váltak. Egy-egy jól meghatározható nemzedéknek volt alapélménye a léghajó, a repülőgép, az automobil, a rádió, a televízió, a videó (videotéka), a számítógép, az internet, a mobiltelefon, a közösségi internet (iwiw, Facebook, Instagram (Vaknin 2021), illetve valamennyi újabb közösségimédia-platform; de beszélhetünk olyan mediális nemzedékélményekről is, mint pl. a „valóságshow”-k, számítógépes játékok, okostelefonos játékok, pl. Pokémon Go). Megfigyelhető, hogy a gyorsuló technológiai változások gyorsuló nemzedéki váltásokat is eredményezhetnek (ez jól látható az egyébként nem tudományos megnevezések szaporodásában és terjedésében is). A legutóbbi nemzedékjelöléseket (Y, Z, Alfa generáció) egyértelműen a technológiák determinálják. Az Y generáció a számítógépekkel együtt nőtt fel, de még ismeri az offline-világot. A Z és Alfa generáció az internethez kötöttek („bedrótozottak”) világa, akik „always on”, erősen multikulturális és multilingvális (soknyelvű) világban élnek.

Harmadik fölvetésként az kínálkozik, hogy a nemzedéki váltások, a váltások technológiák hatására történő felgyorsulása milyen következményekkel járhat. Ide sorolhatók a különféle „morális pánik”-fölvetések: például generációs szakadékról, amelynek nyilvánvalóan vannak nyelvi tünetei és következményei: a kommunikáció megnehezülése, bizonyos területeken ellehetetlenülése terén (vö. Kocsi Sarolta Olga esszéje a generation gapról: Kocsi 2009). Megfigyelhető az is, hogy a „felgyorsult nemzedékek” a hagyomány átvételében/átadásában

másként teljesítenek. Akárhogy is van, figyelemre méltó kommunikációs és nyelvi jelenségeket tapasztalhatunk, amelyekkel kapcsolatban mind a nyelvtudománynak, mind pedig a pedagógiának még teendője van.

Végül negyedikként fölvehető, hogy az esetleges nemzedéknyelv hogyan rétegződik tovább. Ahogy már a nyelvi jegyek bemutatásánál is utaltam rá, a nyelvi jegyek tükrében legföljebb elvonatkoztatásként beszélhetünk nemzedéknyelvről. Ha például a mai tízen-húszon évesek generációját nézzük, akkor a technológiák mellett talán még jellemzőbb módon tagolja nemzedéküket a gazdasági, társadalmi és kulturális helyzet, valamint az ahhoz kapcsolódó szokások. Meghatározó jegy például a gyors meggazdagodás vagy éppen ellenkezőleg, a tartós lecsúszás (munkanélküliség), vagy például szórakozás: zenehallgatás-koncertlátogatás (posztpunk, keményrock, alternatív, technó, hiphop, rave, house, emó), a „bulizás”, illetve egyéb külsőségek: ruha- és hajviselet, testátalakítás (kondizás). (Szapu Magda kaposvári kutatásaiban kimutatta, hogy az ifjúsági csoportok erősen kötődnek egy-egy zenei stílusirányzathoz, az meghatározza társas kapcsolataikat, gondolkodásmódjukat stb. Vö.: Szapu 2000, és 2004.) Tegyük hozzá azt is, hogy a generáción belüli óriási nyelvi különbségek is megfigyelhetők: a szabolcsi fiatalok otthoni környezetben ma is nyelvjárásban beszélnek (miközben egyre nagyobb számban vannak olyanok, akik arról számolnak be, hogy még soha nem jártak Budapesten vagy a Balatonnál, aminek újabb szociológiai és nyelvi következményei vannak), míg a VIII. kerületi fiatalok egy része egyfajta etnolektust beszél.

A különböző, évtizedekhez kötött generációs-felfogások azonban nem tűnnek alkalmasnak a mai kor jelenségeinek megragadásához. (Egy vélemény szerint: Hiszen az 1980 után születettek fiatalok, az 1990 után születettek pedig szinte kivétel nélkül (ráadásul a világ minden részén!) az informatikai korszakba születik bele, vagyis egységes és hasonló technikai hatás érte őket. Ez a korosztály pedig ma magában foglalja a népesség nagyobbik részét 40 év alatt! A C (connection) vagy „kütyüs” generáció (netgeneráció, netnemzedék) már egy ilyen összefoglaló név. Tehát nem a születési idő, hanem sokkal inkább a digitális technológiához való hozzájutás, sőt viszony határozza meg a viselkedést. Idézet egy kritikából: „Az úgynevezett generációs szakértők igyekeznek gyors sikert elérni olyan állításokkal, amikor egy technikai-technológiai lépést rögtön generációképzőként feltételeznek, pedig önmagában egy új technológiai eszköz bevezetése még korántsem eredményez generációváltást. A generációk kialakulása ugyanis elsősorban a társadalmi környezet változásának hatására alakulhat ki, ezt azonban sokkal nehezebb tetten érni, adattá formálni, mint egy-egy technikai eszköz elterjedését. Hiába elképzelhetetlen ma már életünk a mobil, sőt az okostelefonok nélkül, tudományos körökben nem beszélnek mobiltelefon-, különösen nem okostelefon-generációról.” (Böcskei—Nagy—Fekete—Szabó, 2022.)

Ezt támasztja alá a KSH (jelenleg elérhető legfrissebb, 2022-es⁴) felmérése a háztartások infokommunikációs eszközhasználatáról. Ebből kiderül, hogy folyamatosan nő az internethasználók lakosságon belüli aránya, 2022-ben: 90.5%. Már az 2019-es felmérés⁵ adatai szerint is a 16—64. év közötti generációk gyakorlatilag „mindent” visznek, de a 65—74 évesek között is a többség használja az internetet. Sokat mondanak a magáncélú internethasználatra vonatkozó felmérések. Eszerint az internethasználók döntő arányban e-maileznek (90%), keresnek információkat (86%), közösségi oldalakat látogatnak (86%), használják az azonnali üzenetküldést (85%), olvasnak online híreket, napilapokat, folyóiratokat (84%), és csekélyebb számban, de még mindig nagyon sokat keresnek

⁴ Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/ikt/hu/ikt0017.html. Letöltés: 2023. 05. 16.

⁵ Forrás: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/2019/02/index.html>. Letöltés: 2023. 05. 17.

egészségügyi információkat (75%), telefonálnak az interneten (75%) és óvatosabban, de még szintén nagy számban bankolnak (58%).

Az NMHH frissebb, 2021-es kutatása⁶ szerint a 15-50 éves korosztály 97,1%-a használja az internetet, de már 2 éves kortól kimutatható a használat.

A háztartások infokommunikációs eszközhasználata (Forrás: KSH, 2019)

Ezek az adatok egyértelművé teszik számomra azt, amit antropológiai megfigyelésekből is tudhatunk, hogy a digitalizáció ma már nem ifjúsági jelenség, hanem a népesség egészét átfogó alapvetően meghatározó tevékenységforma, amelynek társadalmi, kulturális és nyelvi hatása mindenkit érint. A különbségek tehát alapvetően nem nemzedéki, hanem eszközhasználati (vagyis nem életkori, hanem egyéb, szocializációs, tanulási, élethelyzeti stb.) szinten ragadhatók meg, amit egy leegyszerűsített képlettel így ragadnék meg (saját szerkesztésű táblázat):

digitális	proaktív	az online, a közösségi média megszállottja, élete	közösségi médiahasználó
-----------	----------	---	-------------------------

⁶ Forrás: <https://digipedia.hu/cikk/mikor-kapja-meg-gyermeked-az-első-okostelefonjat>. 2023. 05. 17.

		elképzeltetlen mobiltelefon nélkül; megoszt, letölt	
	aktív	célorientáltan használja az internetet	közösségi és hagyományos médiahasználó
	passzív	alkalmi használat, inkább csak keresésre, tájékozódásra, érdeklődésre használja az internetet	inkább hagyományos médiahasználó
nem digitális		tartózkodik az okostelefontól, internettől, nem használ bankkártyát, mobilfizetést	hagyományos médiahasználó

3. Nemzedéki kommunikációs tünettan (1—40/50 évesek)

Az informatikai, digitális vagy technokulturális társadalom, illetve megjelenési formájában a posztmodern élménytársadalom egyes antropológiai-kommunikációs-nyelvi jellemzőinek leírása olvasható ebben a részben. Az újdonságok, a sokasodó élmények mellett új kulturális, mentális, testi problémák bukkannak fel (például digitális túlterhelés), amelyek az ember megváltozásához, a kulturális evolúció új szakaszához vezetnek. A társadalomkutató nem jós, a leglényegesebb feladata, hogy a tényeket (jelenségeket) feltérképezze, kutassa, elemezze. Felsorolásom, listám konkrét megfigyeléseken, tapasztalatokon nyugvó társadalmi szemiotika (tünettan). (A témáról szóló korábbi, azóta jelentősen átdolgozott áttekintése: Balázs 2018.)

A netnemzedék az információtechnológiai robbanás idején szocializálódott, legfőbb jellemzője az intenzív technikai kommunikáció. A nemzedék alapvető technológiai meghatározója az internet, s az internet nyújtotta lehetőségek: információkeresés, -megosztás, közösségi hálózatok, online jelenlét. Az internet kultúraterjesztő közeg, kihelyezett (közösségi) „tudástár”, másként: memória. „Az érintőképernyők, az iPadek világába születik bele az új generáció, ez tény, de egyelőre nagy kérdés, hogy agyi fejlődésüket, érzélemvilágukat az új technológiák hogyan befolyásolják majd. Azt már látjuk, hogy a szülőkkkel a partneri viszony öröklődik, olyannyira, hogy ez a korosztály már szinte családi tanácsadóvá lép elő, nem kell kunyerálniuk, könyörögniük a papának, mamának, hogy megkapjanak valamit, hanem a szülők a döntésekben sokszor rájuk hagyatkoznak. Inkább az az érzésünk, hogy a partneri viszonyból uralkodói helyzetbe jut a következő nemzedék” (Van den Bergh 2011).

Gyorsulás, gyorskultúra. A 20. század a sebesség kultuszát hozta magával. A kultusz már a gőzgéppel elkezdődött, de az autó (versenyautó), a kerékpár (versenykerékpár), a repülő (hangsebesség) a végletekig fokozta. De „gyorsít” sok más is: például a sokféle benyomás, információ, a képi világ, és nyilvánvalóan maga az internet (gyorsnet). A gyorsulás

szókészlete magáért beszél: gyorsfagyasztott, gyorsrizs, gyorsmásoló, gyorsstapasz, gyorsjárat, gyors hír, gyorskonferencia, gyorsbeszéd. Gyors divatok (ruha-, haj-, kiegészítő divat). Jellemző a gyorskultúra: gyorsétterem, gyorsbeszéd, gyorsívás, gyorskapcsolat („rapid randi”). Hamvas Béla (2004) így jellemzi ezt: „Az ember tevékenységének, hogy rövidebb idő alatt többet szerezzen, természetes következménye kettős: az egyik, hogy az élet gyorsul, a másik, hogy egyre üresebbé válik.” Gyorsuló nemzedékek: A netnemzedék jellemzője a megállapodni nem tudó, állandóan „pörgő”, kereső ember. A keresés egyik színtere természetesen az internet. „A probléma az állandó pörgés és a folyamatos cselekvésváltás. Dél előtt vidámparkba, délután állatkertbe, este moziba. Ily módon a gyerekek nem tudnak tapasztalati tudást felépíteni, és intellektuálisan érni (...) a pedagógusok arról számoltak be, hogy ez az állandó figyelemlekötés és szórakoztatás azt eredményezi, hogy a gyerekek nem tudnak olyan figyelmesen hallgatni, amikor mesét olvasnak nekik. Mindig azt akarják, hogy külön szórakoztassák és mozgassák őket. Kevésbé fejlődnek önállóan” (Furger 2022: 120). Guld Ádám pedig ezt mondja: „a figyelem a legszűkösebb erőforrás, és a kutatások szerint az átlagos figyelem 8 másodpercre csökkent... a figyelemgazdaság átalakulásának eredőjét a technológiai változásban kell keresni” (Bíró 2022). Elgondolkodtató tünet az egymást követő nemzedékek váltásának gyorsulása. Korábban egy nemzedék körülbelül 30 évet jelentett, ez kezdett csökkenni 20-ra, majd 10-re, lásd: X, Y és Z nemzedék. A nemzedékek legfontosabb feladata a kulturális átadás. A felgyorsult nemzedékek számára a kulturális átvétel-átadás nehézségekbe ütközik, merthogy ez a folyamat időigényes.

Új nemzedéki strukturáló tényezők. Korábban a társadalmi helyzet, iskola, szakma, érdeklődés határozta meg egy nemzedék jellemzőit. Ezek helyébe ma alkalmi strukturáló tényezők léptek: zenei stílus, együttes, koncert, buli, szórakozóhely, mountain bike, motoros. De strukturáló tényezőként jelennek meg a generáció által számon tartott telefontípusok.

Fordított szocializáció (enkulturáció). Többen említik, hogy „fordított szocializáció” zajlik, a fiatalok tanítják az idősebbeket. De ez csak féligazság, és csak rövid ideig tart, mert nem terjed ki mindenre (például a nemzedékeket összetartó történetekre). A fordított szocializáció az agyi plaszticitás (rugalmasság) eredménye, és elsősorban technikai, ügyességi, manuális készségekre terjed ki. Kiberszocializáció vagy hiperszocializáció zajlik, mindent a neten, a netről, de ez csak felemás tudás: főleg technológiai és praktikus tudás, amelyet nem hat át az emberi közösségeket összetartó, elbeszélte történetekből kibomló spirituális tudás. Azt is mondhatjuk, hogy a netnemzedék az új jelenségekben, formákban jó, de hosszú távú, generációkat összekapcsoló tartalmakban nem.

Mobil-, okostelefon-használat. Minden lehetséges élethelyzetben (nyilvános és személyes térben) az okostelefon böngészése. Állandó (online) bekapcsoltság. A teljes iskolarendszerben jelen van az állandó online mobilhasználat. (Az óra alatt is.) Függőség. Nomofóbia (no mobil phonia) – kb. nincs nálam telefon-fóbia. Technikai nehézség esetén: elvonási tünetek. Médiafogyasztás: közösségi oldal, influenszerek, tiktokkerek (Stay 2021), képnézegetés, filmnézés, zenehallgatás. Böngészés, állandó kapcsolattartás jelzésszerű (részben képes) kommunikációval, kapcsolatkommunikáció („kapcsolatban ...-tól”), véleményezés (lájk – diszlájk; lájkoholizmus), posztolás, hájpolás, véleményezés, beszólás, megosztás. Jelenlétkommunikáció („R. most boldog”). Netes közzététel: szelfi, önreprezentáció. A mobiltelefon új fétis: mint a márkás ruha. Always on, online-világ. A valódi, ötérezkes „jelenlétkommunikáció” helyett online kommunikáció. A netgeneráció (iGeneráció) legfőbb jellemzője: az állandó bekapcsoltság, folyamatos feszültség, „ébrenlét”, nincs „üres óra”,

„üres lap a naptárban”. Korábban ez a jelenség a folytonos tévzésben mutatkozott meg, a mostani generációnál az okostelefon-függőségben, az állandóan készenlétben lévő, folyamatos gondolkodást (babrálást), netezést, keresést, megosztást igénylő eszközben. Az „elvonási tünetek” súlyosak. A digitális detox (elvonás) általában kudarc.

Virtuális vagy szűrőbuborék. Az online térben való magatartás (érdeklődés, preferencia) alapján a technológia leginkább csak az ennek megfelelő tartalmakat „dobja fel”, így az új, kimozdító, kreatív információk nem érik el az egyént.

Véleménybuborék. Bezárkózás a közösségi hálóba. Bár az internet és a közösségi hálózatok elvben nyitott rendszerek, és a világ, a nézetek, érvek stb. sokféleségét tartalmazzák, ez a nyitottság nem érvényesül. A közösségi csoport (pl. FB-csoport) szűrőként működik, tematizálja a közösséget, csak az létezik, amit ez a közösség megoszt.

Információs források. Egyetemi hallgatók a „beadandóhoz” (szemináriumi dolgozat) nem vagy csak nem vagy csak alig használnak szakirodalmat, nem tekintik át a téma forrásait, megelégednek az interneten (különösen: Wikipédia) található első forrásokkal, adatokkal, s ezeket nem kezelik kritikusán, nem ellenőrzik. A Wikipédia mint közösségi tudásgyűjtő- és megosztó kritikus használata alig ismert. Olvasás helyett kivonat, tömörítvény, más jegyzetének a használata. Tudományos és egyetemi körökben indult terjedésnek a ppt-kultúra, a „színes-szagos” vetítés, amely már elérte a középiskolákat is. Sok esetben gondolat- és tudáshelyettesítő, felszínes, nem értelmező. A ppt-oktatás azért veszélyes, mert a végletekig elkényelmesíti az előadást, az érvelést, (akár évekkkel) korábban készített, gyorsan átadható (instant) tananyagot mutat be, kevésbé az adott időhöz, környezethez, hallgatósághoz szabva. Ám kétségtelenül, többnyire látványos.

Képi fordulat. Digitális fénykép mindenről. A kultúrabefogadásban és -terjesztésben a képi információ (főleg a film) van az első helyen. A képi fordulat legjellemzőbb jegye az írásban bekövetkezett új, képi írásmód. (Lásd később).

Kulturális és médiatartalmak. „Letöltött” zene és a film. A film talán a legelső művészeti jellegű forrás. A moziban nézett film ritkuló társas, párkapcsolati tevékenység. Nem olvasnak hagyományos újságot (az ingyen osztogatott újságot sem veszik el az aluljáróban). Nem hallgatnak közszolgálati rádiót, nem is ismerik ezeket, nem néznek közszolgálati televíziót (de már kereskedelmit se nagyon), többnyire nem is tudják felsorolni a közszolgálati csatornákat. Általában nem követik a hagyományos médiumokat (a tévzés helyén ma már kizárólag a netezés áll).

Műveltségi tartalmak változása. Csökken az általános műveltségen értett tudásanyag. Egyes tematikák visszaszorulnak: művelődéstörténet, irodalom, történelem, földrajz, élővilág, állampolgári-államjogi-gazdasági-pénzügyi ismeretek, alapvető fogalmak tartalma („Miért fontos, rajta van a neten?") Csökken a földrajzi tájékozódás: megyék, megyeszékhelyek, tájak, neves emberek szülőhelye, életük főbb állomásai (művelődési topográfia). Megszűnőben a kulturális kötődés (tudósok-írók-költők lokalizációja; szülőföldjük, tevékenységi területük ismerete). Nemcsak a távoli, nemcsak a közeli múlt, de a szülők világa, a családi múlt is jórészt ismeretlen, vagy legalábbis érdektelen számukra. Kettévált tudás: Az általános műveltségben elvárt, iskolai tudás mellett (alatt) egy korlátozott szintű, alapvetően nem iskolai, felszínes, ám a gyakorlatban működőképes olvasás-írás-számolástudás létrejött. Példák: az iskolában matematikában nem jeleskedők pontosan számon tudnak tartani egy pénzbeli tartozást, viszont nem tudják kiszámolni, hogy a boltban, ha egy kilogramm sajt

3150 forintba kerül, akkor 20 dekagramm sajtért mennyit fognak fizetni. Megszűnőben a hagyományos tanulás, a dolgok, események eredetének, okának a kutatása. Előtérbe került a hasznosság: idegen nyelv (elsősorban angol), azonnal beváltható ismeret. A gyakorlati szaktudás és szakmák presztízsének elvesztése. Például barkácsolás, szerszámkészlet, házi vízvezeték- és villanszerelés, festés-mázolás, kötés-horgolás, sütés-főzés.

Figyelemirányulás. Multitasking (a modern eszközök szülte figyelemmegosztás): egyszerre internetezés, böngészés, zenehallgatás, „beadandó” írás, csetelés, evés (rágcsa), és vízivás. A koncentráció (odafigyelés, elmélyedés) időtartama folyamatosan csökken. Az egyetemi előadásokon ritka a jegyzetelés, rendszerint kölcsönként jegyzetektől („zárt csoportokban” terjesztett korábbi jegyzetektől) készülnek a vizsgára („Tanár úr, hogy lehet, hogy ez szerepel a vizsgán, erről nem volt szó a kölcsönkapott jegyzetben?”). Az előadásokon olykor okostelefonnal készítenek fényképet a kivetített szövegekről, tematikáról. Az egyetemi előadások látogatottsága mélypontra esett; részben azért, mert a hallgatói önkormányzatok kiharcolták, hogy az előadások látogatása ne legyen kötelező.

Kommunikációs (nyelvi) nehézségek. Tanulási jelenségek. Feltűnő olvasásproblémák. A hagyományos, lassú, szövegértelmező, filológiai olvasásmód visszaszorulása, egyúttal egy pásztázó-szkennelő, vibráló gyorsolvasás kialakulása. Írásproblémák. A kézírás „elromlása”, a szép, kalligrafikus írás visszaszorulása. Egyúttal egy új, két hüvelykujjas csetelő írásmód kialakulása. Az egyéni írás (vonalírás, szépírás) „elromlása” a 20. század végén következik be. Beszédproblémák. A logikus történetmesélés, problémaleírás és -feltárás hiánya, különös tekintettel a definíciókra – ami föltehetőleg összefügg a memoriterek elhanyagolásával. Mondani valamiről valamit – de nem tervezetten, nem logikusan, nem a kommunikációs célra vagy a másik emberre figyelve. problémák. Visszaszorulóban a végiggondolt érvelés, amelyben az ok-okozat, előzmény-következmény, erős–gyenge érv stb. logika érvényesül. Az érzelmi érvelés uralkodik. „A jól felépített, logikus gondolatmenetre épülő szövegek helyét átvették a »mozaikfogalmazások«: az egy-egy kattintással elérhető és beilleszthető vendégszövegek és a saját mondatok kevésbé simulnak össze, gyenge az átkötés, nem látható a szövegösszefüggés.” (Terdikné 2021b). Romló (nyilvános) írás- és beszédkészség, pl. feltűnő tények, definíciók hiánya. A tananyagmennyiség és a felsőfokú tömegképzés miatt alig van szóbeli számonkérés, feleltetés. Ha van, akkor az tapasztalható, hogy csökkenőben a logikus (célratörő) beszéd, feltűnően ritka a feleletvázlat, a pontos definíció, nőtt a „csak úgy”-fecsegés. Az iGeneráció jellemző nyelvi tünetei gyorsan változó divatszavak: zúzzunk, durvulás, cool, király, szexi, vágod, elvagyok, mint a befőtt. Felgyorsuló és jelszerűvé váló kommunikáció. Gyakori a vita, a kommunikációs zavar, konfliktus. A megoldás nem a megbeszélés, hanem az elkendőzés, gyors túllépés, egyfajta menekülés. „Az applikációk világába való burkolózás számos negatív következménnyel járhat, amelyek közül kiemelkedik a kommunikációs készség számottevő csökkenése (szorongás a kommunikáció során és/vagy a választékos önkifejezés hiánya és/vagy rendszeres töltelékszó-használat – ööö, izé, aha –, esetleg dadogás) és a perifériás látás csökkenése (ezt akár csak a figyelmetlenség is okozhatja) (Faragó Péter 2017b: 29). Színvonalatlanok a nyilvános előadások (de a konferenciákon látott minták is).

Valódi, virtuális és kiterjesztett világ. A valóságsszimuláció, a „teremtett világ” fontos emberi jellemző, az új technológiák egyre agyafűrtabb új világokat képesek teremteni. A számítógépes játékok virtuális világán túl megjelent az augmentált, azaz kiterjesztett valóság. Metaverzum.

Énkép. Amire leginkább jogot formálnak, az „énidő” (Terdikné 2021a). Az öntudat maximuma, a közösségi érzés minimuma. Mindenki „egy óriási ego”; nemzeti tudat helyén gyorsan változó csoportidentitások. Munkába állás, munkahely. Nincs kitartás, vállalati hűség (lojalitás), kevés az együttműködési szándék, a csoportmunka iránti elkötelezettség, munkahelyen is folyamatos a munkával nem összefüggő mobil- és internethasználat. Bizonyos munkahelyeken nem lehet munka közben mobiltelefont használni (pl. McDonald’s, ahol sok fiatal dolgozik), ez eleinte óriási meglepetés, sőt trauma.

Pszichikai tünetek. Sokasodó lelki problémák. Kontrollproblémák. „Csendes” örültek közlekedési járműveken. Szorongás, frusztráció, fóbiák, autizmus, a már említett számos beszéd-, olvasási és írászavar, amely életmódbeli és gondolkodási problémákkal kapcsolódik össze, sőt kiterjed a közösségekre: együttműködés hiánya. A fokozódó erőszak, kiterjesztett öngyilkosság és terrorizmus is pszichológiai problémákkal hozható kapcsolatba. Kizárt külvilág, társadalom. A külvilág, a környezet nem tudomásulvételét jelenti az állandó zenehallgatás, a fej- vagy fülhallgató (a szlengben: agy dugó). Egyre több a lelki problémákkal küszködő (stressz, frusztráció, fóbia) fiatal, s erről beszélni is tudnak. Egyre több a „fóbia”, a „lexus”, és a „disz-” (-lexiás, -gráfiás, -kalkuliás), a sajátos nevelési igényű (sni), az egyéni étrendet kívánó fiatal. Ezzel szemben őszinte vágy az emberi kapcsolatokra, a tartós párkapcsolatra, ám a kitartás hiánya miatt nehéz elérni, ha eléri, nehéz megtartani. Ugyancsak érzékelhető jelenség a keleti vallások, filozófiák iránti érdeklődés növekedése. Egy felmérés szerint a Z generációs fiatalok (egyetemisták) életében fontos szerepet tölt be a stressz. A stresszkezelésre (stresszoldásra) a többségnek nincsenek hatékony praktikái. A legjellemzőbb stresszoldás: a sportolás, zenehallgatás, „lelkizés”. Az elfojtás vagy terelés tagadásban, háritásban ölt testet (Faragó 2017b: 43). Egy 2015-ös magyarországi, úgynevezett Z generációs egyetemisták körében végzett vizsgálat kimutatta, hogy a digitalizáció egyre nagyobb stresszkezelési problémákhoz vezet. Egyértelműen kiderült, hogy az egyetemisták körülbelül 5-10%-ának komoly, további mintegy 9%-nak részleges gondjai vannak a stresszkezeléssel. A folyamat hosszú távon instabilabb lelkiállapothoz, mentális betegségek kialakulásához vezethet. „Azok a kvalifikált munkavállalók, személyek, akik karrierjük során felelősségteljes munkát vállalnak, tudásuk révén nagy veszélyt jelentenek a társadalomra, ha mentális állapotuk nem kielégítő. A történelemben sokszor bebizonyosodott, hogy ha a befolyásos emberek súlyos mentális zavarokkal küszködnek, veszélyt jelentenek az egész világra.” Sötét jóslat: „a 21. század tele van potenciális veszélyforrásokkal. A mostani egyetemisták, elégtelen stresszkezelésük miatt szintén kisebb-nagyobb kárt képesek okozni a társadalomnak. Egyesek a munkahelyükön hoznak érzelmi, elhibázott döntéseket, amelyek mások sorsát pecsételhetik meg, míg megint mások talán épp a III. világháborút robbanthatják ki téves eszméik miatt.” Mit lehetne tenni? „Ezeket most kell megelőzni; tehát a feladat adott: segíteni kell mindazokat, akik számára a stresszkezelés nem egyszerű feladat, ugyanakkor magasabb státuszú, felelősségteljes pozíciók esetében már nagy figyelmet kell e jellemvonásnak szentelni, mivel emberi életek boldogsága vagy kínlódása múlhat rajta.” (Faragó 2017b: 47)

Következmények. Hagyományszakadás. Multikulturalitás. A színesség, a változatosság vonzó. Megszaporodtak a kulturális átmenetek, mozgások. Ám a kulturális sokféleség együttműködése, az inter- vagy multikulturális kommunikáció, kulturális tapasztalat kevés, az azzal kapcsolatos tapasztalat hiányos. Általános az el- és kifáradás, a „leeresztés”.

A közelmúlt történelme iránti érdeklődés is hiányos. Nem reprezentatív kulturális-történeti asszociációs felmérés⁷ (2023) szerint a közelmúlt következő eseményeit bölcsészettudományi karon tanuló fiatalok alig ismerték.

név, fogalom	nem tudja	vannak helyes asszociációi	definiálni is tudja
vérvád-per	100%		
csengőfrász	100%		
A walesi bárdok		50%	50%
taxisblokád (a felmérés a Blokád című film előtti)	80%	20%	
KGST	70%	20%	10%
Gulág	80%	15%	5%
szocializmus		80%	20%
privatizáció	70%	30%	
Kossuth rádió		70%	30%
Petőfi rádió		50%	50%
beszolgáltatás	50%	40%	10%
Titó	40%	50%	10%
Ceausescu		70%	30%
Rákosi Mátyás		60%	40%
banánköztársaság	90%	10%	
GDP	50%	40%	10%
inka	40%	60%	
piréz	100%		

A táblázatból látható, hogy a legnagyobb százalékos arányok a „nem tudja” rovatban vannak, míg a „definiálni is tudja” rovatban többnyire kisebb százalékok szerepelnek.

Életképtelen nemzedék. Rüdiger Maas pszichológus a legfiatalabb szülőnemzedék által elhibázott nevelést összekapcsolja a jóléttel, a koronavírussal és a digitalizációval. Az életmódot és benne a tanulást tovább erodálta a 2020 óta tartó koronavírus-járvány következtében gyakori online (valójában táv-)oktatás. A mai gyerekek kevésbé tudnak elmélyülten játszani, kevésbé tudnak gyerekek lenni. Csökken a kudarcűrő képességük. Csökken az ösztönök, az intuíció és az empirikus tudás szerepe, nő a Google- vagy a Facebook-műveltség. A szülők legjobb barátként vagy dicsekvésük tárgyaként tekintenek a gyerekeikre. Ennek egyik jele a sharenting-jelenség (share – megoszt, parenting – gyermeknevelés = a gyerekről megosztott szülői kép(ek). (Steinberg 2017.) Ódzkodnak a gyerekeikkel való konfliktusuktól, nem szabnak egyértelmű határokat, nem szeretnek nemet mondani. Túlféltik, túlvédik gyermekeiket. Pedig, ha valakinek nem mondanak nemet, nem alakul ki a teherbíró, kudarcűrő, lelki ellenálló képessége. A digitális térben, képi világban szocializálódó gyermek nehezebben igazodik el az analóg (valós) világban. A konfliktusmentességre való törekvés során könnyen belesodródhatnak az interneten szerveződő, felszínes, végig nem gondolt, véleménybuborékukból adódóan fősodornak képzelt törekvésekbe, szokásokba, mozgalmakba. „Nem tanácsos túl korán egyedül hagyni a

⁷ A felmérés két egyetem egy-egy szemináriumán történt (12 + 17 fő töltötte ki a kérdőívet). A százalékokat kerekítve adtam meg.

gyerekeket az interneten, inkább a szülőkkel együtt böngésszenek interneten; meg kell próbálni párbeszédet kialakítani annak érdekében, hogy amikor zavaró tartalmat látnak, szóljanak a szüleiknek. Az apáknak és anyáknak tudniuk kell, mit csinálnak gyermekeik az interneten, és ismerniük kell a digitális világot, amelyben azok mozognak” (Furger 2022: 121).

A posztmodern élménytársadalomban elsősorban a hagyományvesztés és a „széles jelen” ragadható meg. A gyorsuló változásoknak, a hagyományvesztésnek az ember személyiségére, s rajta keresztül az emberi közösségekre fokozott hatása van. Ismert mondás szerint: aki nem foglalkozik a történelemmel, aki nem tanul a történelemből, az arra kényszerül, hogy újra átélje a történelemben egyszer már bekövetkezett hibákat, tragédiákat.

Az ember alapvető viselkedési összetevői változatlanok (Csányi Vilmos 1999. nyomán: csoportlét, akciók, konstrukciók). A modern technológiák világában azonban elkezdődött ezek radikális elmozdulása, átalakulása, sőt egyes esetekben felszámolódása („egyszemélyes csoport”, „társas magány”). Persze bízhatunk abban, hogy minden marad a régiben, csak legfeljebb új megjelenési, kifejeződési formát ölt, s erre vannak is jelek az internet világában. Az antropológus azonban nem dughatja homokba a fejét. Az ember öntelt, túlzottan bízik önmagában.

4. A netnyelv, digitális csoportnyelvek

A nyelv változása – alapvető nyelvi tény. Minden technikai eszköz hatással volt a nyelvre. McLuhan (1962/2001) kifejezésével a könyvkultúra, a nyomtatás világa a Gutenberg-galaxis; a nyomtatott kultúra új gondolkodási és nyelvi létmódot hozott létre. Az írás átgondolt, szervezett és megőrizhető nyelvi megvalósulást eredményez, amely egyaránt megköveteli az előre gondolkodást, a tervezést, valamint megengedi a felejtést (a szó elszáll, az írás megmarad). Az írás eleinte együtt járt a hangos olvasással, később az olvasás elnémult, és ezért manapság külön meg kell tanulni az értelmező felolvasást (az egyébként természetes hangsúlyozást, hanglejtést). Hatott a kommunikációra a telefon, az írógép, a telefax, az üzenetrögzítő, a fénymásológép is.

A digitalizáció, az informatikai forradalom metaforája: „információs szupersztráda”, melyben különösen fontossá válik az idő. Korábban volt idő egy-egy technológia megismerésére. A dédapa újságot olvasott. A nagyapa felnőttkorában már rádiót is hallgatott, és találkozhatott az írógéppel is. Az apa ismerkedett először a televízióval, és idősebb korában rácsodálkozott a számítógépre. A mai gyermek már a bölcsőben kézbe kapja az okostelefon. Korábban nemzedékek szépen sorban tanulták meg a kommunikációs eszközök használatát. A szülők tanították a gyermeket. Most a gyerek könnyedén ismerkedik az okostelefonnal és a számítógéppel, és ő segíti a szüleit, nagyszüleit a technológiák és az internet birodalmában.

Mindez milyen hatással van a nyelvre? Hiszen a nyelvről tudjuk, hogy alapvetően „hagyományos” természetű.

Használjuk, alkalmazzuk nyelvünk korábbi korszakokban kialakult szabályait, szavait. A nemzedékek szépen sorban, meghatározott sorrendben, ütemben adják át az utódoknak az anyanyelvet. A nyelvet csak fokozatosan lehet változtatni. Elképzelhető egy gyorsabb, radikálisabb nyelvváltás is?

A Gutenberg-galaxis végén az informatikai forradalomban (internetgalaxis, Google-galaxis) évszázados szabályok borulnak fel. Az élőbeszéd, valamint az írás mellett egy új nyelvi létmódok keletkeznek. A hangrögzítési és -továbbítási technológiák létrehozzák a Walter Ong által másodlagos szóbeliségnek nevezett beszédet. Ennek nyomán neveztük el az új írásbeliséget másodlagos írásbeliségnek.

Először lássuk történetileg mindazt, hogyan közelítettünk az informatikai forradalom nyelvi hatásai felé!

Szóforradalom. Legelőször arra figyeltünk fel, hogy az új technológia szóforradalommal jár együtt. Vagyis töménytelen idegen szó áramlik a nyelvbe (komputer, szoftver, hardver, szével, printel, e-mail stb.). A nyelv művelőket arra kérték, hogy magyarítsák a számítástechnikát. Már 1986-ban (!) megjelent olyan magyarító könyv, mint a *Mi micsoda magyarul a számítástechnikában?* (Kis 1986), illetve az *Angol–magyar számítástechnikai szótár* (Homonnay 1992), *Internet-kisszótár* (Kövegy–Mandel–Zolnai 1996), sőt máig a legteljesebb a *Microsoft Press Számítógép-szótár* (Kis 1999), de Romániában is megjelent magyar nyelvű *Számítástechnikai kislexikon* (Jodál 1990), Nyíró (1997) pedig kiadott egy zsargonszótárt (*Internetto zsargon*). Bódi Zoltán (2010) főleg az informatikai kifejezések magyarozatát és olykor magyarítását mutatja be Infoszótárában, Veszelszki Ágnes (2021) Netszótára pedig közösségi gyűjtés eredményeként digitális nyelvhasználat folklorisztikus világát. A média és az újmédia (beleértve a közösségi médiát is) tudományos terminológiáját Antal és munkatársai (2015) kötete mutatja be. Részben ezeknek köszönhető, hogy a számítástechnika nyelve ma nem teljesen idegen: részben magyarosodott, részben az internetszlang kapcsán sok új, játékos forma jött létre.

Helyesírás. Majd arra figyeltünk fel, hogy szabálytalanok a számítógépes szövegek (nem mindig van magyar ékezet, rossz az elválasztás). Ezek a gyermekbetegségek idővel jórészt megszűntek.

A szövegszerkesztő hatása. Föltűnt, hogy a számítógépes szövegszerkesztők túlírásra ösztönöznek. A számítógépes szöveg lehet jelzésszerű és lehet túlírt. Utóbbit a gyors szövegbevitel, az átvett szövegrészletek, valamint az élőbeszéd-közelséget amúgyis jellemző redundancia okozza. A számítógépes „csevegésekben” leginkább a csekély jelentéssel, de annál nagyobb jelentőséggel bíró fatikus (kapcsolattartó) kommunikáció figyelhető meg.

Nyelvtani viszonyok. Az internetes szövegeket inkább jellemzi a mellérendelés, mint az alárendelés, nyilván azért, mert a lazább mellérendelés az élőbeszéd jellemzője is egyben.

Szövegösszetartó erő. A technikai szövegszerkesztés hatására megfigyelhető volt, hogy csökken a számítógépes szövegek koherenciája (szövegösszetartó ereje). A kézírás és a gépírás tervezettségét, önfegyelmet igényelt, ugyanis mindkettő csak bizonyos korlátok között volt javítható. A számítógépes írás esetében a korrigálás nem probléma: a szöveg javítható, átírható, átszerkeszthető. Ráadásul korábbi, külső szövegek átemelhetők, beilleszthetők (lehetőséget nyújtva saját szövegeink újragondolására; de a jól ismert visszaélésekre, például plágiumra is). Mindebből az következik, hogy az így született szövegek koherenciája nem feltétlenül lineáris, a szöveg pragmatikai, szemantikai és grammatikai viszonyaiban törések fedezhetők fel.

Új nyelv (e-nyelv). A digitális szövegvilág nyelvi jelenségei előbb csak egyes szavakban, szótorzításokban tűntek föl, később kiderült, itt egy új kommunikációs-nyelvi létmód vagy nyelvváltozat (netnyelv) van kialakulóban. Elsősorban a magánlevelezésben (e-mail, társalgócsatornák) tapasztalhatjuk az internetszlang (internetzsargon) megjelenését, amelynek fő nyelvtani jellemzője a jelzésszerűség, a kreatív (játékos) szóalkotás (főleg rövidítés) és nyelvhasználat.

Jellemző példák az új nyelvi jelenségekre (a nyelvi kategorizálás és a táblázat saját szerkesztés; az adatok forrása: Nyíró 1997, Veszelszki 2012. nyomán, valamint saját új gyűjtés⁸):

---

⁸ Saját gyűjtés: Index blog: <https://cimlap.blog.hu/>

Nyelvi kategóriák	Példa
magyarosított (magyar toldalékkal ellátott) idegen szó	becsekkol, belinkel, blogger, blogol, diszlájkol, fészbukozik, fészez(ik), forwardol, gugli, guglizik, meggugliz, rágugliz (<Google), hájpol, hekkol, kitwittel, tiktokker, netezik, offol, offon van, pókol, printel, ráklikkel, searchöl (szöröcsöl), skype-ol (szkájpol), szkenner, szkennel, szörföl, trollkodik, twitterezik, vlogol, webezik, wifizik, wikizik ⁹
alultoldalékolás	Fenn vagyok MSN.
archaizálás	pusy
szócsonkítás, szórövidítés	grat, gratu, gratula = gratulálok, micsi, micsin, micsinsz = mit csinálsz?
túltoldalékolás (redundáns szóelemek betoldása)	amerikaikok
fokozó eszközök (előtagok)	big állat, big lájk, gígalájk, megalájk, terralájk, nagyonlájk
különféle rövidítések (szócsonkítás, magánhangzó-kihagyás, mozaikszó-alkotás)	app = applikáció, bnő = barátnő, csati = beszélgetőcsatorna; érdkl = érdekel; hwigény = hardverigény; ism = ismer, ismerni; regkód = regisztrációs kód; szvsz = szerény véleményem szerint, nm = no problem, thx = thanks, valszeg = valószínűleg, vlt = volt, vok = vagyok, xomorú = szomorú
kicsinyítés	aksi, ari, beszcsizik (beszélget), doksi, puszcsi, szercsi, szercsiz, szivcsi, uncsi, üzi, üzcsi (üzenet), xar (< szar)
affektált (mesterkélt infantilis) alak	cer, cejizlek, cejetlek (szeretlek), cia, cya (szia)
enyhítés, eufemizmus	bazzeg, vajó (< kurvajó), wazze (< bazd meg)
egybeírások (beszédszólások egybeírása)	aszittem = azt hittem, dejo = nagyon jó; asszem = azt hiszem, mittomén = mit tudom én
széttagolás	köszo.net = tréfás köszönetnyilvánítás
szótó-variáns	alszás = alvás; müxik (műkszik) = működik
idegen szó	rulez = kiváló, nagyszerű, szuper; unkúl = pocsek
idegen szó elferdítése	gamma = számítógépes játék elnevezése (az angol game = játék szóból)
szóalkotás	adattalicska = adathordozó, ujjmenés = szószátyárság, csiripel = Twitteren megoszt, egoszörföl = saját nevére keres az interneten, garázsvállalkozás = otthon, lakásban üzemeltetett (sokszor informatikai) vállalkozás, gépez(ik) = számítógépezik, grammatikai náci – mások nyelvi hibáit kijavító internetező, görgetősáv = dokumentum le-föl mozgatását (navigálást) lehetővé tevő vezérlőelem, mindenható = a csetszoba, fórum moderátor tréfás megnevezése, tetszikel (a lájkol

⁹ A jó példa ez a megoldás a hunglish-jelenségre.

	magyarítása), (web)süti = a felhasználó ellenőrzésére szolgáló információs fájl, klikkvadász oldal = átverős oldal, amely azért jött létre, hogy sokan fölkeressék
tréfás szóalkotás (nyelvjárási)	simittós telefon (székely)
korábbi szó új jelentéssel	alkalmazás = okostelefonba beépített vagy letölthető program, becsomagol = fájlokat tömörít, esemény = közösségi oldalon meghirdetett program, felmegy = rákapcsolódik az internetre, frissít = egy weboldalt vagy egy programot újra letölt, visszajelöl = elfogadja az ismerősnek jelölést a közösségi oldalon
szó tréfás ferdítése	rendszerbizda, rendszergarázda,
új mozaikszó	BB = by by.FTF = , to face (f2f írásmóddal is), óemgé (OMG) = oh my God, szvl = szóval, szvsz = szerény véleményem szerint
mozaikszó téves értelmezése (tréfás feloldása)	LSD = látom, sokan dancolnak (látom, nem nagyon beszélgetnek a csatornán, pangás van)
új indulatszó, hangutánzó szó (ige)	oops, upsz (felkiáltás), pittyen (a telefon), (be)pötyög (beír), klikk (<click)
idegenszerű létezés szerkezet	szeri van, szercsi van, szeretés van

Egy másik, újabb, ám egyszerűsített csoportosításban (2021) így néz ki a verbális kommunikáció digitális írásbeli leképezése:

Nyelvhasználat	Példa
betűszós rövidítés	JÉ = jó éjt
szimbólumalapú rövidítés	+kérdez = megkérdez, taliz6unk
betűalapú rövidítés	Mber = ember
betűkihagyás (szóösszerántás)	sztem = szerintem
szerkezet rövidülés	nemtom = nem tudom

(Forrás: Kegyesné Szekeres – Hervé-Lóránth é. n. (2021))

Új jel- és képvilág. Egészen újfajta jel- és képi világ született. A képiség forradalma már az 1970-es években elkezdődött ugyan a képi vagy ikonikus fordulattal (ennek középpontjában a televízió állt). A digitális szövegalkotásban a számítógép billentyűzetéből, később pedig már az interneten rendelkezésre álló további ikonokból szövegkiegészítők, szöveg helyettesítő szimbólumok rakhatók össze. A szövegkiegészítés eleinte a hiányzó metakommunikációs (a helyesírásból hiányzó interpunkciós, központosási) jelekre vonatkozott, később pedig önálló képi nyelvvé kezdett válni.

Szövegkiegészítők, szöveg helyettesítők:

Szimbólum	Példa
szórészköltő jel (szám, nagybetűs írás)	m1k = megyek; elmond6om = elmondhatom; Lbeszélget = elbeszélget; +szívta = megszívta; +6ott = meghatott
vagylagosság (perjel)	f/l = fiú vagy lány; sacc/kb = (saccperkábé) körülbelül
különleges betűhasználat	thx = (thanks) köszönöm; xtra = (extra) különleges, plusz

A teljes képszerűséget a nonverbális jelek, az úgynevezett mosolyikonok (emotikonok) jelentik, amelyek új lehetőséget nyitnak az érzelmi árnyalásra (a hagyományos, elsődleges írásrendszer kialakításakor sokszor próbálkoztak érzelmi jelek bevezetésével, de csak néhány írásjel maradt). Az internetes szövegben alkalmazott interpunkció és főbb képi jelek (emotikonok):

Érzelmi árnyalás	Nonverbális jelek
felkiáltás, (túl)hangsúlyozás	CSUPA NAGYBETŰS ÍRÁS
kiemelés (alsó aláhúzás)	a_lá_hú_zás
kerülendő szavak (eufemizmus) csillagozással	s*e*x
írásjelekből álló smiley (statikus emotikon)	:) – képiesítve 😊 (mosoly); :((szomorúság)
képekből álló smiley (dinamikus emotikon), animált, mozgó ikon, animotikon ¹⁰	
írásjelekkel alkotott mondatok (képírás), rajzok	@>; (rózsa), >[] (tévét nézek)
reakciógif (rövid mozgóképek)	Példák: Giphy.com
(internetes) mém	Példák: E-nyelvmagazin.hu

Internetes mém. Új megközelítéssel és terminológiával kiterjesztett folklórelméletnek fogható fel Richard Dawkins 1976-os könyvében bemutatott mémelmélet, amellyel az utánzással (másolással) gyakorolt kulturális örökítést ragadja meg (Blackmore 2001: 32): „Mémnek tekintünk ezen az alapon mindent, ami átadódik egyik személyről a másikra. Ebbe beletartozik szókincsünk minden szava, idesorolhatók az általunk ismert történetek, mindazok a fogások és szokások, amelyeket mástól vettünk át, és azok a játékok, amelyeket kedvelünk.” A felsorolásban olyan jelenségek szerepelnek még „memetikus” terjedésként, mint pl. dal, levéllánc, piramisjáték, ötlet, reklámszöveg, ruhadívat, cserépedény-készítés, boltívépítés, vagy táplálkozási, öltözködési, vallási szertartások stb. (Blackmore 2001: 29–32). A mémszerű, memetikus terjedés annyira áthatotta az internetes világot, hogy a továbbküldött (elsősorban tréfás szöveges-képes narratívákat) internetes mémnek nevezték el. További gyakori metaforák elsősorban humán etológiából érkeznek: utánzás, másolás, mások a fertőző betegségek terjedését idézik: internetes fertőzés, vírus, vírusszerű terjedés. Ezek azonban csak újabb és újabb metaforák, amelyek nem mondanak sokkal többet a hagyományos folklórelméleteknél (a témához lásd: Veszelszki 2013).

Új képi világ (emotikon, emodzsi)

Az emberi gondolkodás képekkel kezdődött, és mindmáig képekben gondolkodunk. Bizonyíték erre a nem csak költői, hanem mindennapi metafora, vagy éppen az álomkép. Szólásaink is képi kifejezések. Az írásbeliség is képekkel kezdődött, majd folyamatosan vált egyre elvontabbá, így jöttek létre a szótag- és betűírások. Bizonyos írások többet megőriztek az ősi képírásokból. Most pedig, a digitális írásbeliségben mintha kezdenék

¹⁰ A dinamikus emotikonok két további csoportja: textuális emotikon, valamint képet és hangot is továbbító animotikon (Veszelszki 2017: 148–149).

visszatérni a képiráshoz. Ma még a digitális írásban főleg a körülményeket, érzelmeket, hangulatot jelölő jeleket alkalmaznak, de a lehetőségek tárháza nyitott. Az érzelemjelölés igénye az írásbeliség korlátozott voltából fakad. Az írás ugyanis nem képes az élőszóbeli kommunikáció minden árnyalatának leképezésére. A legfontosabb különbség az, hogy nem látjuk a környezetet, nem látjuk a beszélő gesztusait, arcát. Az ember legősibb védekező tulajdonsága, hogy a másik ember jelzéseiből következtet annak szándékaira. De ha csak leírt szöveggel áll szemben, hiányoznak ezek az ősi jelzések. Az írásjelekkel (.?! ...) csak megközelítően tudjuk mindezt visszaadni, ezért mondjuk, hogy az írásjel: „megfagyott akusztikum”. A felkiáltójel (!) kiabálást, kiáltást, felszólítást, óhajt, emelt hangot, csodálkozást, meglepetést, de akár kérdést is jelölhet. A közösségi, digitális írásbeliségben ezt a hiányosságot kívánták előbb ösztönös, majd később szervezett módon pótolni előbb képszerű jelekkel, manapság pedig képekkel.

Kezdődött mindez az emotikonokkal. Az emotikon szó szerint érzelemjel (emotio + icon), maga a jel pedig a meglévő íráskészletből (betűkészletből) építkezik. A legegyszerűbb és egyben legősibb jel: a mosoly. Betűkből így rakható össze: :) „Olvasni” legjobban jobbra 90 fokkal elfordítva lehet, akkor kirajzolódik az arc két legjellemzőbb jegye: a két szem és a mosolyra húzott száj. A mosolyjel tovább alakítható. Berajzolható az orr, hogy még egyértelműbb legyen: :-). Fokozható: :-))) (ennek jelentése: vigyorog, nagyon vidám), vagy: :->> (felszabadult mosoly). Ahol megjelenik a mosoly, ott szükségessé válik a szomorúság jelölése is, ez némi átalakítással így néz ki: :(, illetve: :(((, : -(((. A mosolyikonok továbbfejlesztett változatai nem kis fejtörést okozhatnak az efféle jeleket olvasni nem tudóknak. Lássuk a fejlődési sort:

:-) :) :-(: (>:-(:-O :D xD XD <3 :P :3 xd

Látható, hogy mind a mosolyikonok, mind pedig általában az emotikonok számokkal és betűkkel is tetszés szerint alakíthatók. Ha ma ezeket az alapjeleket újabb szövegszerkesztőben írjuk le, akkor automatikusan képpé alakítják őket. Pl. :) – ebből lesz: 😊. Az emotikon így válik emodzsiá. Az emodzsi (emoji) japán eredetű kifejezés, s csak véletlenül emlékeztet az emotikon szóra. A japán e (kép) és modzsi (karakter) szavakból áll: jelentése: kép-karakter, vagy inkább: képjel, képszó. Az emotikon tehát még az írásbeliség, míg az emodzsi a képi világ terméke. Az emotikon képszerű, az emodzsi kép. Annyiban azonban hasonlítanak egymásra, sőt meg is egyeznek, hogy mindkettő elsősorban hangulatot, érzelmet kíván kifejezni, bár a későbbiek során mindkét írás- vagy jelrendszerrel bonyolultabb dolgokat, fogalmakat is ábrázolni kívántak.

Miért a mosoly a legelső, legfontosabb és leggyakoribb érzelemjel? Azért, mert az emberi kapcsolattartásban a mosolynak van a legnagyobb szerepe. A mosoly alapérzelem: a baba egyik első reakciója a mosolyválasz, az érdeklődés alapérzelmünket mindig nyílt, mosolygó arc fejezi ki, mosolygunk, ha felismerünk valakit, a mosoly jó hangulatot teremt, mintegy belépő a nyílt, kedves, befogadó kommunikációhoz. Az írott szövegben a mosolyt, a derűt, a pozitív érzelmet szövegesen korlátozottan jelezhetjük, folyamatosan nem, nincs egy egyértelmű jel, ami mutatná, hogy mosolyogva, vidáman, nyitottan mondunk, fogadunk valamit. Ezt a hiányzó írásjelet pótolta az első mosolyikon szerzője (az internetes tudomány szerint állítólag az 1980-as évek elején az amerikai Scott Fahlmann egyetemi tanár). Az első jellemző jelből kiindulva lett az emotikon angol nyelvi megfelelője: smiley, magyaros átírással: szmájli. Az emotikonra közösségileg alkotott (de nem elterjedt) magyar szavak jól tükrözik az emotikon lényegét: érzjel, kacifej, vigyori, pofacs, hisztikon (példák a szomagyarito.hu honlapról).

Az 1990-es években az emotikonok egy része kezdett átalakulni képpé, majd az informatikai fejlesztések eredményeként, az okostelefonok szövegszerkesztőiben a betűk mellett megjelentek a betűnagyságú, változatos képek (ikonok). Ezeket már nem a betűkészletből kellett aprólékos munkával létrehozni, hanem a meglévő készletből lehet keresni. Ma már egyes okostelefonok memóriájában több ezer emodzsi van, s ezekkel mondatok, egyes esetekben teljes szövegek, közlemények alkothatók. Ez a kis képaláírás (szöveg) egy kirándulást mesél el:

Jó reggelt, Magyarország! ❤️🇭🇺 megunhatatlan 📖📱🗺️ 20km 🏔️ #dunakanyar

Értelmezése:

Köszöntés (Jó reggelt...), szereti Magyarországot, 20 km-t túrázik (bakancsban, hátizsákkal, sapkában), hegyet mászik a Dunakanyarban és már sokadszor (megunhatatlan).

Másként:

🍄🍄🐾 #erdeigombaszoporkolt

Túrázás közben (erdőben gombás öpörkölt)

Képolvasás sajátossága, hogy többféle módon értelmezhető, a részletek, hangsúlyok sokféleképpen bonthatók ki. Most az én értelmezésemet mutattam be.

Mind az emotikonoknak, mind az emodzsiknak vannak továbbfejlődött változatai. Az összetett és különleges karakterekből álló emotikon a kamodzsi. Az emodzsi kiterjesztése pedig a matrica vagy stickers (névmatrica, címke). A fejlesztések nem álltak meg, léteznek már animodzsik, amelyek 3D-ben tükrözik a küldő pillanatnyi lelkiállapotát. A memodzsi pedig egy egyedire szabott avatar.

Az összetettebb írásműveletet igénylő emotikonokat tehát felváltani igyekeznek a kész képi emodzsik. Ezeket akár képszónak is nevezhetnénk. A képszó szavak mellett, helyett is megjelenhet. Az internetes tudomány szerint feltalálójuk Shigetaka Kurita volt, aki 1998-ban egy japán mobilszolgáltatónak készített először ilyen rajzokat. Azért írom – immár másodszer, nem minden él nélkül -, hogy az internetes tudomány szerint, mert mind az emotikonok, mind az emodzsik nem a mai technológiai kornak a termékei. A képvers, képszöveg előzményeit a középkortól megfigyelhetjük. A középkori kézzel írt, rajzolt, festett kódexek iniciáléi felfoghatók már emodzsiknak (képszónak), a piktogram-kultúra pedig ugyancsak nagyon régi, gondoljanak csak az ókortól folyamatos firkálásokra (graffitike) vagy a mellékhelyiségek rajzos jelöléseire. Utóbbiakra azért volt szükség, mert nem mindenki tudott írni-olvasni, a képről (képjelről) azonban egyszerűen meg tudta állapítani, hogy melyik ajtón lépjen be. Korunkra a különféle ruhajelek, eszközök (járművek műszerfalának) használati utasításai, közlekedési jelek szabványosított piktogrammá váltak, hogy azokat a föld minden részén megértsék. Különösen érdekes ebből a szempontból a nemzetközi repülőterek világa. A legtöbb repülőtéren első helyen a piktogramok vannak, s csak utána az angol, majd pedig a helyi nyelvű kiírások. S még egy példa, hogy miért nem annyira új ez a jelenség: mindenki ismeri az olvasni tanuló kisgyermeknek szánt félig betűs—félig képes (piktogramos) könyveket. Ezek sem a mai informatikának a termékei, és a megszólalásig hasonlóak ehhez a mostani, képes digitális írásmódhoz. Hiszen az emodzsik ugyanezt a funkciót látják el: a szövegbe ékelve emberek, állatok, tárgyak, helyek színes képi megjelenítései. A jelenséget egyébként még a tetoválások világában is fölfedezhetjük. Egyes tetoválások kép és szöveg kapcsolatot mutatnak. Saját gyűjtésemben van (több mint fél évszázaddal korábbról) ún. ábraszöveg. Például: csoda + (szarvas ábrája), valamint Ez vár

rám + (akasztófa). Ezek pontosan ugyanolyan írásbeli-képi kifejeződések, mint a mai emodzsik, s nem sok kapcsolatuk van a japán okostelefon-szolgáltatókkal.

A képszó – nevéből is következően – elsősorban szavakat tud helyettesíteni. Ám egymás mellé rendelve – ahogy írásomban is bemutattam – már szókapcsolatokat, mondatokat, sőt teljesértékű szövegeket is lehet velük alkotni. A modalitást (a beszélőnek az esemény valóságtartalmához való viszonyát kifejező nyelvi eszközöket) a képiség sugallhatja vagy helyettesítheti, de az idő-, személy-, szám- és esetjelölések hiányoznak. Az gondolhatjuk, hogy akkor nincs is teljesértékű közlés. De van. A nyelvkeletkezésük ezek jó része még hiányzott.

Mi következik a képírás terjedéséből? Most még csak kiegészítő, játékos közlés. Egyes területeken felválthatja az írásbeliséget. Jelen pillanatban azonban még nem tudom elképzelni, hogy egy József Attila-verset emodzsikban közöljenek. De filmcímet már lehet: (A bárányok hallgatnak).

Elindult az emberiség, s benne a magyar kultúra is egy újfajta képiség felé, amelynek megvannak a múltbeli gyökerei. Az átállás nem zavarmentes, mert nem mindenki és nem ugyanúgy érti a szövegeket. Talán hamarosan a képolvasást is tanítani kell.

Az emodzsi világnapján újabb és újabb rafinált jelekkel állnak elő: arc örömkönnyekkel, szív, hangosan síró arc, vörös, hullámos hajú, kopasz emodzsi, újabban gendersemleges emodzsik.

A képi jelkombinációk olvasása azonban nem egyértelmű

Szuperhősök... 🦸🏻‍♂️🦸🏻‍♂️🦸🏻‍♂️

🔔🌞🗣️🔊🎵🎵🎵🎵 #zamardiabalatonszive ❤️

📱📺📺 #catlife 🐱

Az új, a mobil- és internetkommunikációba beleszülető korosztály a legnagyobb természetességgel használja ezt a másodlagos írásbeliséget, amely sok tekintetben az írásbeliség kezdeteihez a képíráshoz való spontán visszatérést mutat.

Új szövegtípusok. Régi szövegtípusok új életre kelnek a digitális kommunikációban, a mobilkommunikációban és az interneten. Szinte valamennyi irodalmi és médiaműfaj digitális változata megszületett, bár nem tekinthető mindegyik életképesnek.

Átalakulnak a nyelvváltozatok. Az internet megváltoztatja a hagyományos területi és társadalmi nyelvváltozatok rendszerét, sőt a köznyelv helyét akár egy globális nyelv is átveheti. Erre utaló jel például egy nemzetközi, főleg angol alapú internetnyelv (internetszlang) kialakulása. Ennek egyes nyelvekre gyakorolt keveréknyelvi változata a hunglish vagy a franglais (magyar-angol és francia-angol keveréknyelv). Már látható, hogy a magyar nyelvben közel fél évezrede tartó összetartó (konvergens) nyelvi fejlődés, amelynek eredményeként létrejött az irodalmi és köznyelv, megszakadt. Az informatikai technológia hatására jelenleg inkább széttartó (divergens) fejlődést tapasztalunk. Mindez hatással van a köznyelvre, irodalmi nyelvre (nemzeti nyelvre) és a többi társadalmi és területi nyelvváltozatra. Ebben is főszerepet játszik a digitalizáció.

Új nyelvi dimenziók. Előre jelezhető, hogy az újabb és újabb nyelvi technológiák (nyelv- és beszédfelismerés, beszédszintetizálás, fordítóprogram, szöveg-helyreállító- és nyilván -átalakító programok, illetve a mesterséges intelligencia) a nyelviség új dimenzióiba hatolnak be, s az ember-gép közötti viszonyt egészen átértelmezik. Meglehet, hogy sokféle lehetséges

technikát az emberek mégsem fognak használni, ahogyan a mobiltelefon sokféle lehetőségéből is a használók túlnyomó többsége csak néhány funkciót vesz igénybe. Ismerjük a „zsákutcás” médiafejlődést is, amelyen azt értem, hogy egy technológia bármilyen érdekesnek, hasznosnak tűnik is, de mégsem kell a közönségnek. (Példák: sms, mms, wap, kvadrofónia.)

Az eddigi kommunikációs formák szintézise. Megállapítható, hogy az internet új minőség: nem egyszerűen a kommunikáció, sőt a tömegkommunikáció (média) új formája, hanem minden eddigi kommunikációs forma szintézise. Fölfogható úgy is, mint a nyelvhasználat egészen újfajta, technológiai módja (virtuális beszéd).

Az eddigieket részben összefoglalva a nyomtatott szöveggel szembeállítva a digitális szöveg jellemzőit a következőkben látjuk (Tófalvy 2021. nyomán): szintaktikai (később szemantikai) kereshetőség, könnyű reprodukció (másolhatóság), szöveggköziség (hipertext, linkelhetőség), saját irányú befogadás szemben a nyomtatott szöveg inkább saját ütemű befogadásával, adatbázisok létrehozása stb. Valamint új jelenség az eredeti, első („kézirát”), azaz változat kérdése – vagyis az, hogy ez voltaképpen nincs, vagy nem kideríthető.

A nyomtatott és a digitális szöveg főbb jellemzői:

nyomtatott	digitális
ismételhetőség saját ütemű befogadás	az eredeti példány („kézirát”) kérdése szintaktikai kereshetőség könnyen másolhatóság hipertext, linkelhetőség saját irányú befogadás adatbázis transzformáció szemantikus kereshetőség és következtethetőség

A történeti jellegű megközelítés után az online világ magyar nyelvre gyakorolt hatását rendszeresen mutatom be.

Az e-retorika következményei. Az e-retorika kommunikációs és társadalmi következményei közül egyre többre figyeltek föl a társadalomkutatók (pl. Balázs 2015):

1. Mindenki, mindenhol lehet szerző és kiadó (a média mindenhol jelen van).
2. A szüretlen, válogatatlan információ mennyisége robbanásszerűen nő.
3. Egyre több a keresés, gondot jelent az eligazodás, a választás.
4. Visszaszorul a hagyományos olvasás, terjed az „átnézés”, valamint a képi olvasás.
5. Átalakul a tömegkommunikáció; létrejön az újmédia
6. Átalakul az írásos (személyes) kommunikáció (másodlagos írásbeliség).
7. Átalakul a szóbeliség, létrejön (a hangrögzítés, és -továbbítás eredményeként) a másodlagos szóbeliség.
8. Zajlik a képi forradalom (ikonikus fordulat vagy forradalom).
9. Az alapvető emberi érzések megélése nehezebbé válik, mert az érzelmek kialakulásához (például együttérzés, rajongás) több idő kell.
10. A nyilvános és a magánszféra határa összemosódik (felszámolódik a magánszféra).
11. Állandó bekapcsoltság, elérhetőség („always on”)

12. Egyelőre) normátlanság, (sokszor) gátlástalanság: a digitalizáció miatt még kezdetlegesek a lefektetett normák (például az internet etikettje, a netikett), formálódóban van etikája

A válogatatlan, szüretlen információtömeg információs sokkhatást eredményezhet. Ez fölveti az enciklopédikus műveltség és információskeresés alapú műveltség kérdését. Érdekes ezzel kapcsolatban megismerni Roska Tamás (2004: 305) informatikus professzor (a magyarországi informatika egyik megteremtője) véleményét: „Az információk tengere: holt ismeret. Akkor válik tudássá, ha az információk [...] egy gondolati keretben helyeződnek el és ebben helyes eligazodást nyújtanak. [...] Az a paradox helyzet tapasztalható, hogy az internet adta előnyöket leginkább a személyes erőfeszítésben összeszedett, akaraterővel és önfegyelemmel rendelkező, műveltebb diákok tudják igazán kihasználni. a 'folyton böngészők' semmire nem mennek. A böngészés nem helyettesíti a motivált, aktív, személyes és társas ismeretszerzés dinamikáját. [...] Ne tévesszen meg az internet-butuskák (internet dummies) hangossága és felületes erőszakossága [...]”

Retorikai jelenségek átalakulása. A digitális retorikában nemcsak új jelenségekkel találkozunk, hanem az új közegben fölfedezhetjük a korábbi retorikai hagyomány egyes elemeit is. Például az agora-funkciót a posztmodern agora, a hagyományos tudakozót az internetes tudakozó (kereső) váltja fel.

Hagyományos és új kommunikációs médiumok:

Hagyományos kommunikáció, média	Újmédia
képirás	emotikon
könyv	e-könyv
hír, tudósítás	közösségi hír- és tudósításgyártás (webkamerás közzététel)
távirat	sms, e-mail, cset
kiáltás (jelszó kiabálása)	sms-jelszó, közösségi média
anekdota, vicc, karikatúra	tematikus fórum, „mém”
olvasói levél, hozzászólás	fórum, komment
jegyzet, dokumentálás	okostelefon
napló	blog, vlog
levél; körlevél, lánclevél	e-mail, cset; kör-e-mail
csevegés, pletyka	csetelés
analóg fénykép	digitális fénykép
fényképalbum	okostelefon, digitális fényképalbum
képes levelezőlap	e-mail, cset
zaklatás	digitális mobbing
gyónás	netgyónás

Az e-retorika nyelve. Az e-retorikához sorolható másodlagos írásbeliség általános (orto)grafikus jellemzői:

(Orto)grafikus jellemző	Példa
Helyesírástól való tudatos eltérés	kiejtés szerinti (mennyé), ly-tagadás (hüje), egybeírás (elmészteabúsba)
Rövidítések	nemtom, kbóig, délbe

Ékezetlenítés	atmegyek hozzád
Grafostiliztika	kis- vagy nagybetűzés, betű-írásjel sokszorozás (Neeem, Mi???)
Hangulatjel (emotikon), animotikon (mozgó emotikon)	☺
Metakritikus betűk/jelek	@anarchia
Tagolatlan mondszerkesztés	Ajjaj! Naná!
Elliptikus (hiányos) szerkesztés	ma tali? ma online sörözés?
Beszélt nyelvi elemek	juhhé
Idegen (főleg angol) nyelvi elemek	no comment

A digitális írás (univerzálisnak tűnő) nyelvi jellemzői. Forrás: Dürscheid és Frick (2016: 73–106) tipológiája (közli: Istók 2017).

Nyelvi/nem nyelvi szint	Alsószint	Jelenség
Stiliztikai	lexikális	takarékvariáns ¹¹ (betűszó, szórövidítés, számhomofónia), angol nyelvi hatás, informatikai szakszókincs
	grammatikai	rongyirodalom, ¹² ellipszis (névelő, előjárósó, igék kihagyása), képregénynyelvi elemek (inflektívák – redukált igealakok)
	pragmatikai	(el)köszönés-elhagyás, gratuláció
Grafikus	helyesírás	mondatkezdő kisbetű, főnévkezdő kisbetű, nagybetűs írás (kiabálás)
	szövegformálás	interpunkció (szövegtagolás)
	jelkombinálás	hangulatjel (az inflektívák helyettesítése), kép-szöveg kapcsolat

Digitális (online) cselekmények. A digitális közeg lehetővé teszi egy új, képzelt vagy vágyott személyiség, illetve világ létrehozását (például szerepjátékok). Elősegíthet visszaéléseket (spam*, átverés – hack), sőt online bűnözésnek adhat táptalajt (gyalázkodás, kitergetés, zaklatás, netes lelki terror). A cyberterror sajátos válfaja a happy slapping, azaz a boldog verés (gyengébbek megalázó megverésének a fölvétele és netre való kitétele). Az internet árulkodó nyomokat mutathat készülődő bűncselekményekről (előzetes naplóbejegyzés tervezett gyilkosságról). A net lehetőséget ad a kukkolás különféle formáinak. Ezeket együttesen „online cselekedetnek” nevezik.

¹¹ Eredetileg: Sparvariante.

¹² Eredetileg: Fetzenliteratur.

A nyelvi regiszterek átalakulása. Új kommunikációs médiumok, szövegtípusok születnek (amelyeknek előzményeit fellelhetjük a korábbi, nem internetes világban is):

Főlerősödtek a nyelvváltozatok, regiszterek közötti mozgások. Jelenleg két fő tendencia tapasztalható: (1) az internetes nyelvhasználatban a másodlagos írásbeliségen (digilektus) túl a szlenges, szubkulturális különfejlődés, valamint (2) haladás egy globális, kiegyenlítő nyelvi világ felé (általánossá váló szlenges nyelvhasználat, valamint minden nyelvre jellemző képi megoldások (emotikonok, emoji ~ emodzsik) és globális nyelvi hatások (anglicizmusok).

Különfejlődés (divergens tendencia)	új nyelvi regiszter, pl. másodlagos írásbeliség, digilektus
	szakmai, nemzedéki szleng
Kiegyenlítődés (konvergencia)	általános szlengesedés (a szleng általánossá válása)
	nyelvek között/fölött: globális nyelvi jelenségek, pl. minden nyelvre jellemző másodlagos írásbeliség; anglicizmusok

Az internet nem egyszerűen a kommunikáció új médiuma, hanem minden eddigi kommunikációs forma szintézise, új kommunikációs minőség, ezért beszélünk informatikai vagy digitális forradalomról. Soha nem volt ekkora szükség a hagyományos nyelvi kultúra őrzésére, terjesztésére.

Másodlagos szóbeliség

Az elsődleges, közvetlen emberi beszéd mellett a hangrögzítési- és továbbítási technológiák hatására a 19. század végétől létrejön a beszéd új formája: a technikai eszközökkel továbbított beszéd. Walter Ong a telefon, a rádió, a televízió által megvalósuló szóbeliséget nevezi másodlagos szóbeliségnek. Ez a kommunikációs technológiák történetének harmadik fázisa, vagyis: elsődleges szóbeliség (primary orality), írásbeliség (literacy) és másodlagos szóbeliség (secondary orality) (Ong 1982: 136). Vannak más felfogások is. Zumthor Onggal szemben az írásbeliségnek a szóbeliségre gyakorolt hatását is bevonja kategorizációjába: elsődleges szóbeliség (írásbeliség előtti szóbeliség), kevert szóbeliség (írással rendelkező, de alapvetően nem az írás által meghatározott szóbeliség), másodlagos szóbeliség (alapvetően az írás által meghatározott szóbeliség) (Zumthor 1984: 48–49). Hernád István (1993) a technológiaváltásokat forradalmaknak nevezi: hangzó nyelv, írás, nyomtatás, elektronikus kommunikáció („Gutenberg utáni galaxis”). Egy korábbi tanulmányomban a beszéd – írás – hang/képkultúra – újfajta társalgás felosztást mutattam be különösen a kommunikációs létformák és átcsapások, folklórjelenségek szempontjából (Balázs 1998: 129–130). Benczik Vilmos (2001) monográfiájában ugyancsak alaposan foglalkozik a kérdéssel.

Az elsődleges szóbeliség az élő, beszélt nyelvhasználat, amely itt és most érzékelhetően, vagy jelenlévő partnerek között folyik, jellemző formája a monológ és a dialógus (párbeszéd). A másodlagos szóbeliség technikai eszköz közbeiktatásával folyó párbeszéd. Ennek első formái: a telefon, fonográf (rögzítő és eljátszó), gramofon (lemezjátszó), majd szalagos és kazettás magnetofon, illetve a műsorszórás vonalán a telefonhírmondó, a rádió, a televízió, később ezek digitális változatai, a mobilkommunikáció, valamint a számítógépes kommunikáció

beszélt nyelvi formái (meghangosított beszéd, beszéd szintetizálás, például telefonos ügyfélszolgálatok, pályaudvari digitális hangosbeszélő – digiton). A másodlagos szóbeliség lehet teljesen élőnyelvi (telefon), de lehet írásbeli (vagy digitálisan rögzített) szöveg felolvasása, „vissza- vagy újramondása”. Az írásbeli szöveg „meghangosítása”, vagyis felolvasása megtanulandó technikát igényel. A másodlagos szóbeliségben az alkalmazott technikai eszköz befolyásolja – korlátozza vagy kiterjeszti – a közlési lehetőséget. A mobilkommunikációban megjelenő multimediális üzenetküldés (mms) hangot, valamint álló- és mozgóképet is tud küldeni, ezzel az eddigi legfontosabb korlátozást, a vizuális élményt pótolja.

A másodlagos szóbeliség kommunikációs-nyelvi problémái: a felolvasás, a természetellenes hanglejtés, a téves hangsúlyozás. Ez abból adódik, hogy az elsődleges szóbeliség természetes és spontán, míg a másodlagos szóbeliség sok esetben tervezett, mesterkélt. Ide tartozik a média hangos nyelvhasználata, amelyben a szöveg-meghangosítás sokféle problémájával találkozni. Ezért fontos a médiaszereplők másodlagos szóbeliségre való felkészítése, azaz beszédoktatása.

E téren kiemelkedő munkát végzett a Magyar Rádió 1986—2011. között fennálló nyelvi és mikrofonbizottsága. A nyelvi bizottság elméleti és szakmai testület volt, a mikrofonbizottság a nyelvi bizottság által megalkotott – négy szintű - mikrofonengedélyt adta ki. A nyelvi bizottság elméleti munkája a rádiós nyelvhasználat szinte minden területére kiterjedt, ezzel kapcsolatban kiadványokat, segédanyagokat jelentettek meg, és rendszeres készítették nyelvi elemzést a rádió műsorairól, amit azután a műsorkészítőkkel megbeszéltek. A nyelvi bizottság szakmai történetét, valamint a mikrofonengedélyhez szükséges ismeretek szakmai leírását (Követelményminimum a rádiós mikrofonengedélyhez) tartalmazza Balázs Géza 2014-ben megjelent Rádió és nyelv (A kilencedik művészeti ág élete és...) című könyve.

A többszintű rádiós mikrofonengedély vázlatos bemutatása azért fontos, mert ez is mutatja, a másodlagos szóbeliségnek a rádiós munkában való szinteződését: 1. bemondó, hírolvasó-szerkesztő, 2. műsorvezető, 3. riporter, 4. szakriporter (Balázs 2014: 143—153.) Felismerve ennek a fontosságát, a Színház- és Filmművészeti Egyetem beszédkultúra munkacsoportja gondolkodik egy kiterjesztett beszédvizsgán, amelynek szintjei: 1. bemondó, hírolvasó (médiaszereplő), 2. művészi előadó, színész, 3. műsorvezető, 4. szakmai előadó (konferenciaelőadó). Értelemszerűen az alapvető, közös beszédismereteken túl mindegyik szinthez sajátos beszédkövetelmények járulnak.

Másodlagos írásbeliség

A 20. század végi digitalizáció hozza létre a másodlagos írásbeliséget. Előzménye az írógép és ennek folyománya, a gépírás; de valójában az informatikai korszak számítógépes írásmódját soroljuk ide: számítógép és szövegszerkesztő program segítségével vagy mobil- és okostelefonon alkalmazott, elsősorban magánjellegű vagy a közösségi médiában használatos írásbeli „beszédmód”. Sajátos és kb. 20 évig uralkodó technológiája volt az sms. Ezt az írásmódot Walter Ong (1982) rendszere alapján továbbgondolva másodlagos írásbeliségnek neveztem el (Balázs 2005: 38—39). Felbukkant egy olyan írásmód, amely függetlenedett a hivatalos, elfogadott, sztenderd írásbeliségtől. Először a gyerekek telefonos rövid szöveges üzeneteiben (sms-eiben) jelent meg, s azt lehetett gondolni, hogy a technológiai korlát (az sms-ban 160 leütés, a Twitteren 140, majd 280 leütés) miatt formálódik ez a rövidítéses nyelvezet. Ám később az internet szinte minden magánjellegű és olykor a nagyobb

nyilvánosságnak is szánt műfajában felbukkant: cset, msn, blog, poszt, komment, reel (kisvideó), snap („eltűnő képek”, rövid ideig látható kép vagy szöveg), tiktok (rövid, leginkább tréfás komédia-, tánc-, szinkron- és tehetségvideók), internetes mém. Ma már ott tartunk, hogy a kisebb és nagyobb közösségek, szubkultúrák levelezőlistáin (például vállalati belső levelezőlistákon) az informatikai világban felnőtt nemzedékek kizárólag ezt az írásmódot használják. Begyakorlottsága, elterjedése folytán egyre nagyobb teret hódít, sok esetben a hivatalos (akadémiai, iskolai) írásmóddal, helyesírással szemben lép föl, gyakorlatilag kiszorítani igyekszik azt.

A jelenség megismeréséhez és megértéséhez valós példákat veszek:

(1) hagyományos sms:

Oh párizs az a szerelemnek városa :))) melő úgy van csak úgy? Hehe okééé írj ha visszajöttél :)

(2) hagyományos e-mail-levelezés (csoportos kör-e-mail):

Ne haragudjatok, én is azt hittem hogy tökre tudok menni a kirándulásra és tökre tetszett a városnézés, meg Párkány is meg a hajókázás is, de sajnos még mindig próbálom lenyomni a betegséget. Azt hittem szombatra már leszek annyival jobban, hogy el tudjak menni, de sajnos egy ilyen egész napos kirándulás így félig meggyógyultan attól tartok nagyon visszavetne a betegségben, és tényleg szeretnék kigyógyulni belőle : (Jó utat, és gondolatok majd rám, én is rátok!

(3a) közösségi média (internet), tematikus csoport:

Ezekután elgondolkodok, hogy fogok-e bármit is kívánni. Elárulom, hogy ha úgyvan és fentvagyok 00:00-kor és tudok akkor kívánok valamit, hiszen veszíteni valóm nincsen. Legutóbb tegnap azt kívántam, hogy találkozzak egy lánnyal vagy ismerjek meg egyet aki megfelel, nem nagy elvárásokkal csak legyen kedves aranyos humoros, és a külső már nem is érdekel inkább mondtam grin hangulatjel

hát mikor jöttem hazafele kb 20 perce, ülök a buszon hallgatom a zenét, majd leül valaki mellém, aki kb 2 perc múlva megböki a vállam. Felfigyelek hát egy kb velem egykorú lány lehetett, kicsit csaré fogakkal, és kisebb túlsúllyal, tehát ránézésre pont nem olyan mint amelyet kívántam, ami az esetem.

-Szia megkérdezhetem a keresztneved?

-Szia. Persze, Laci.

-Ó, az nagyon szép név. (wtfxd), egyik kedvencem.

-Köszí kedves tőled.

-Na de rá is térek a lényegre, kicsit magányos vagyok, nem akarsz esetleg boldoggá tenni?

(itt csak néztem hogy mivan?XD)

-(Mondom megkérdezem mire gondolt) És ezt mégis hogy érted?

-Hát tudod esküvő gyerekek, miegymás, de bármiben benne vagyok, annyira az esetem vagy, és mivel nem álltál még fel hogy itthagyj ebből tudom hogy énis neked.

:OO Hát itt már nagyon kínosan éreztem magam, de tényleg nem akartam megbántani, de hát nem egészen erre gondoltam mikor kívántam tegnap.

Háát neharagudj, de ha ezen múlik akkor szia!

És itt gyors leszálltam, de eskü milyen emberek vannak xdd

Úgyhogy ezekután már szerintem nem is kívánok olyat hogy ismerjek meg egy lányt :D:D:D

(3b) közösségi média (internet), tematikus csoport:

segítségkérés

odajön egy lány hozzám a megalloba és laza mód így adta elő magát:

szia nem zavarni vagy ismerkedni akarok veled mert már boccs de pfuujj, megtudnád mondani honnan indul a 62-es villamos?

hát lányos zavaromban majdnem nem is tudtam mit mondjak, de azért segitettem

Annak ellenére, hogy itt leoltasz csak úgy, nem veszem magamra mert ennek ellenére is tudom hogy jól nézek ki, de amugy a meki elől indul

megköszönte! majd elment

a mellettem állo csávó ilyet szól, ha nekem mondott volna ilyet ugy pofám b**ztam volna, hogy azt is elfelejti mit keresett.:DD
ez is bizonyítja kedves emberek mindig lesznek:)))

(4) közösségi média, dialógus, kommentek (egy feldobott témában)

Judit Lőrincz

Ma a szavazófülkében, (nem kis meglepetésemre) a szomszédban álldogáló néni elhúzta az elválasztó függönyt és megkérdezte, hogy: "Ne haragudjon kedveském, de ezt a papírt hol kell aláírni???"

Tetszik • • Tegnap, 22:00

Ez 263 embernek tetszik.

Pintér Zoltán Ákos Azt hittem azt kérdezi, hol kell beixelni?

Tegnap, 22:02 • Tetszik • 31

Zsolt Kovács helyette aláírta!

Tegnap, 22:02 • Tetszik • 1

Pintér Zoltán Ákos Aranyoskám a hálapénznek van ez a boríték, ugye?

Tegnap, 22:03 • Tetszik • 12

Judit Lőrincz Miután magamhoz tértem a meglepetésből, mondtam, hogy név nélkül is elfogadják!

Tegnap, 22:03 • Tetszik • 3

Szeretem A Barátom AZt hittem azt mondja kire szavazz

Tegnap, 22:19 • Tetszik • 5

Judit Lőrincz Nekem is az volt az első gondolatom, hogy megkérdezi kire szavazzon, vagy megmondja...

A másodlagos írásbeliség nem egyszerűen rossz, rontott írásbeliség. Ha rossz, hevenyészett írásbeliség lenne, akkor nem szolgálná a megértést. Lehetséges, hogy az idézett szövegeket nem mindenki érti meg, ám az adott közösségben föltehetőleg akadálytalanul szolgálja a kommunikációt, vagyis kölcsönös megértéshez vezet. Ha ez így van, akkor az azt is jelenti, hogy ez az írásrendszer, jelrendszer közösségi szabályok (nevezzük néven: egyfajta nyelvtan, nem hivatalos írásbeli szabály) szerint folyik. Vagyis: az egyszerűsödött, torzult nyelvi formák nyelvi szabályok szerint vannak megalkotva, s ezeket a szabályokat a kommunikáló felek ismerik. Másként ugyanis nem lehetséges, hogy megértsék egymást.

Ez a másodlagos írásbeliség először is többszintű: mutatja ezt például az (1) és a (2) szöveg különbsége. Az (1) szöveg sms, a (2) szöveg a hagyományos írásbeliségre emlékeztető e-mail-üzenet. A többszintűséget az adott műfaj (szövegtípus) határozza meg, az egyes műfajok erősen alá vannak rendelve az adott közlési funkciónak. Feltűnő a másodlagos írásbeliség írásképe is: általában erőteljesen eltér a hagyományos írásbeliségtől a folyamatos írás vagy éppen meglepő tagolás, a nagybetűk hiánya, a különféle írásjelek, emotikonok halmozása, a szöveg rejtjelezése, a megszokott interpunkció (írásjelezés) elhagyása, illetve eltűlése révén. A második feltűnő jelenség: a kiejtésközeliség. A magyar helyesírás több alapelven (módszeren) nyugszik: alapesetben kiejtés szerinti, de ezt felülírja a szóelemzés és a hagyomány. A másodlagos írásbeliségben a hangsúlyok a kiejtés felé tolódnak el: írjunk úgy, ahogy ejtjük.

A nyelvi megoldások között a rövidítés, különösen a szóösszerántás tűnik fel, a nagyon laza, sokszor mondatrészeket kihagyó mondatszerkezet, valamint a toldalékolás hiánya.

Szóösszerántás:

asszem = azt hiszem (diskurzusjelölőként szerintem); teljes paradigmája (ragozási sora) alakult ki:

asszem, asszed, aszisi, aszittük, aszittétek, aszitték

mittomén = mit tudom én

naszia = na szia (elköszönés)

nemtom, nemtu = nem tudom

szal = szóval

tonképp = tulajdonképpen

valszeg = valószínűleg

vaok = vagyok
vasnap = vasárnap

Laza mondatszerkezet:

Mi út van? = mi újság, mi a helyzet?
neked off van = maradj csendben, fogd be a szád, hagyjál békén
szercsi van = szeret, szeretlek
szeretés van = szeret, szeretlek
tancsi van = tanul, tanulok
unalom van = unatkozik, unatkozom

Kiejtéstorzítás, selypítés:

cejetlek, cejizlek = szeretlek
cejetés van = szeretés, szeretlek
cia = szia
szejetés van = szeretés van

Hangutánzás:

oops = indulatszó, felkiáltás
szüszüp = sajnálkozás, önsajnálatot kifejező (a szipogás hangját utánzó) szó

Archaizálás:

tsak = csak
tsók = csók

Nyelvtani szempontból különösen érdekes a todalékolás (ami a magyar nyelv alapvető jellemzője) hiánya. Egyelőre csak tréfából írják (olykor mondják) az automatikus ragozást:

elmegyek kenyér, rajta vagyok msn, szeretem mozart, megeszem spenót, állok a peron és várom a vonat...

A csinál ige todalék nélküli változata: *csin (Mit csin este?)*.

Ezek a példák arra is figyelmeztetnek: ami ma tréfa, játék, holnap akár nyelvszokássá válhat. A másodlagos írásbeliségben felbukkannak (korábbi nyelvi logika alapján alkotott) rövidítések. Ezek egyik alfaja a magánhangzók kiiktatása: Lbeszélget = elbeszélget, +mondóom = megmondhatom, m1 = megy, MLetS = emeletes. A rövidítések, tömörítések egyik fajtája a teljes jelszerűség, az úgynevezett emotikonok (hangulatjelek, érzelemjelek) alkalmazása. A leggyakoribb hangulatjel a mosolyjel, ami azért lehetséges, mert az élőszóbeli kommunikációban is a mosolynak van alapvetően kommunikációt elősegítő, ösztönző hatása. Jele: :) , amelyet halmozni-erősíteni is lehet: :))) . De a hangulatjelek mellett fogalmi jelek is felbukkannak, amelyek viszont már a képirásra emlékeztetnek. Például *<:) = Mikulás, :-X = csók. Létezik már ezt a jelenséget tartalmazó emotikonszótár is. A képjelek eleinte csak írásjelekkel létrehozott (olykor 90 fokos elfordítással olvasható) jelek voltak, később megjelentek a dinamikus (mozgó) emotikonok, Veszelszki Ágnes (Bódi–Veszelszki 2006) kifejezésével: animotikonok (animált emotikonok) is.

A másodlagos írásbeliség lényege: spontán szabályok által alakuló másféle, funkcionális írásbeliség. Érdekessége, hogy a mai gyerekek hamarabb és gyorsabban elsajátítják, mint az úgynevezett első (iskolai) írásbeliséget, sőt, van, aki ma már egyedül csak ezt a fajta írásbeliséget ismeri, és az iskolait nem.

Az új (tehát) másodlagos írásbeliség megnevezései: Walter Ong (1982) nyomán: másodlagos írásbeliség. David Crystalnál (2001) netspeak (netnyelv). Nemzetközi megnevezése:

computer-mediated communication (CMC). Ez átfogó terminus, akár beleérthető a nem sajátos netnyelv is, hiszen a neten mindenféle írásmóddal találkozhatunk. Petykó Márton (2012) fonetikai alapon, a tervezettség felől közelítve ír a spontán és a tervezett beszéd mintájára spontán és tervezett írásbeliségről – ez a megközelítés jól tükrözi a jelenséget. Veszelszki Ágnes (2013) a szociolingvisztikában alkalmazott különféle nyelvváltozatok (lektusok) mintájára a digilektus kifejezést alkotta meg – s valóban, ha vannak szociolektusok, dialektusok, sőt techno- és mediolektusok, akkor szóba jöhet a digilektus is. Ugyancsak az általa alkotott fogalom az interneten felbukkanó neologizmusokra (újdomságokra): netologizmus. További megnevezések: digitális, virtuális textualitás, írott interaktív regiszter.

Digilektus: A digitális technológia hatására változnak az olvasási, szövegértési, szövegproduktív stratégiák, összességében a nyelvhasználat. Ez a különösen a fiatalokra jellemző nyelvhasználat új típusú nyelvváltozatként is értelmezhető. Legfontosabb jellemzői: az angol nyelv erőteljes hatása, a rövidítések és a netspecifikus akronimák használata, a helyesírási-írástechnikai módosulások, a vizualitás szerepének megnövekedése és új szókincs létrejötte. A szociolektus, mediolektus mintájára megalkotott digilektus a tágabb értelemben vett számítógép közvetítette kommunikáció (CMC, computer-mediated communication) nyelvhasználati módjának megnevezésére. Különböző megközelítésekkel ez felfogható új nyelvváltozatnak, de stílusrétegnek is (Veszelszki 2017: 36–41., Balázs 2023: 24).

Netologizmus: A digilektus szókincsének jelentős részét képezik az internetes nyelvhasználatban keletkező neologizmusok, amelyeket netologizmusnak (net X neologizmus) nevezhetünk (Balázs 2023: 70). Veszelszki Ágnes (2017: 91) példái: egoszörfölés, kommentel, szkájpozás (szkájpizás). Számos további példát tartalmaz a Netszótár (Veszelszki 2012).

Akárhogy is nevezzük azonban, tény, hogy új kulturális világ kapujában állunk, amelynek csak egyik, igaz, fontos jellemzője az átalakuló írásbeliség. Úgy vélem, hogy a következő rövid időszakban a verbális és képi információ, a spontán és a tervezett szóbeliség és írásbeliség keveredni fog, bizonyos esetekben várhatóan összeér. Az információbefogadás jellege változik, a hagyományos olvasás szerepe csökken, s ennek következtében gondolkodási műveleteink (az írásbeliség hatására kialakult ok-okozati gondolkodás, például szillogizmusok alkotása) is változik, spontánabb és ezért kevésbé logikus lesz. Mivel a kommunikáció ezen jelenségei nagyon gyorsan változnak, alakulnak át, a hagyományátadás, a hagyománykövetés nehezebbé válik, s ez hatással lesz az ember személyiségére, általános viselkedéskultúrájára. (Ezért foglalkoztam korábban részletesen a magatartáskultúra új jeleivel.) Csak remélhető, hogy nem a negatív, a személyiséget összezavaró, megtévesztő, a közösségeket szétziláló hatások kerülnek túlsúlyba, hanem a modern technológiákkal együtt járó pozitív hatások. Egyelőre azonban a szemünk előtt rajzolódó kép nem ezt mutatja.

A modern technológiáknak a gondolkodásra, a kultúrára és a nyelvre való hatását a nyelv művelők kezdték el jelezni, majd formálódni indult az internetnyelvészet (netnyelvészet, digitális nyelvészet) mint önálló tudományos diszciplína (Balázs–Bódi 2005; Balázs 2011). Időközben a filozófusok és más társadalomtudósok figyelme is az új technológiák felé fordult, s ma már sok irányból, sokféle módszerrel kutatják az internet világát. Meggyőződésem, hogy az interneten hagyott (digitális) nyelvi nyomok új utakat nyitnak a társadalomtudományok és a nyelvészet előtt.

Ma még csak filológiai-szemantikai játék, hogy egyszer önálló életre kel a másodlagos írásbeliség. Szilvási Csaba így képzei el (lehet, hogy megvalósul). Folytatva a korábbi példák felsorolását:

(5) sms-vers (költői játék, fiktív szöveg, Szilvási Csaba: *Kazinczy Ferenc sms-e a mából, a Magyar Nyelv Éve alkalmából* című verse, 2013: 56–57):

most, ?kor az ifjak & a v*szülék
@Z: is ot van már a k&zülék,
s nM fSt ürS f&seGt a f&seg&,
mRt úr l& a RviCSg, s a józan&z,
jó tanácsot * csak l& mond6ok,
SMS: is csak jót s jól írjatok.

(Megfejtés, fordítás:)

Most, mikor az ifjak és a vén szülék
kezében is ott van már a készülék,
s nem fest üres fecsegőt a fecsegés,
mert úr lett a rövidség, s a józanész,
jó tanácsot én csak egyet mondhatok:
sms-ben is csak jót s jól írjatok!

A másodlagos írásbeliség új nyelvi létmód. A másodlagos írásbeliségben tehát a technikai eszköz közbeiktatása, az eszköz adta újabb írásbefolyásoló tényezők (korlátozott vagy korlátlan javítás, betű- és szövegáthelyezés, valamint a szinte korlátlan terjesztési, továbbítási lehetőség) bukkan fel új, a kommunikációs teret alapvetően meghatározó tényezőként. A másodlagos írásbeliségben változatos írástechnikák és tipográfiai megoldások gyakorolhatók, sőt a legújabb eszközök talán újra lehetővé teszik a kézzel való írást is a számítógépen. Ezzel a másodlagos írásbeliség részben visszatér az „elsődleges” írásbeliséghez. A másodlagos írásbeliséget az írásmódok, stílusok, szövegtípusok változatossága, gazdagsága jellemzi. A számítógépes másodlagos írásbeliséget számos nyelvi technológia (például helyesírás-ellenőrző program) támogatja. Szűkebb értelemben a másodlagos írásbeliségen az élő, beszélt nyelvhez közelítő (szlenges) írásbeliséget értjük.

A másodlagos írásbeliséggel tulajdonképpen megtörtént az, ami az élőbeszédben már korábban lejátszódott, csak éppen fordítva. Az élőbeszéd spontán módja elkezdett színteződni, szétszakadt alacsonyabb rendű nyelvhasználatra, köznyelvre és emelkedett (retorikus) beszédre. Az írásbeliség az írástudók felől, fölülről érkezik, eredetileg egy emelkedett kód, amelynek most megszületik közepes és alacsonyabb rendű változata.

A mesterséges intelligencia által előállított beszéd és írás már a harmadlagos szóbeliség és írásbeliség állapotát jelentheti.

Ennek a fejezetnek a legfontosabb elméleti megállapításai táblázatban így foglalhatók össze:

Beszéd és írás születése, színteződése, átalakulása. A táblázat idővonalában feltüntetett idő-intervallumok jelzik a kommunikációra gyakorolt technológiák gyorsuló jellegét. A nyelvi kifejezőmódok között a beszéd az elsődleges, evolúciója a spontán beszéd-től halad a retorikus beszéd felé. Az elektronikus hangtovábbítás hatására jött lére a másodlagos szóbeliség, és jelenleg formálódik a mesterséges intelligencia hatására a harmadlagos szóbeliség (mesterséges beszéd-előállítás; beszéd-szintézis). A nyelvi kifejezőmódok közül másodlagos az írás, ez a beszéddel ellentétesen emelkedett (művészi) szinten jelent meg, majd popularizálódott. A digitalizáció hatására létrejött a másodlagos írásbeliség, jelenleg formálódik a mesterséges intelligencia hatására a harmadlagos írásbeliség (mesterséges

szövegelőállítás, szövegszintézis). Az ún. technológiai szingularitás vagy poszthumán világnak várhatóan ezek lesznek az új nyelvi létmódjai. (A táblázat saját szerkesztés.)

500 E -100 E év	BESZÉD (elsődleges)	
5000—500 év		ÍRÁS (másodlagos)
	1.spontán, természetes beszédmódok	1.emelkedett, művészi írás
	2.köznyelvi beszéd	2. köznyelvi írás
	3.emelkedett, művészi, retorikus beszéd	3. alacsonyabbrendű írásmódok
	technológiai váltások/digitalizáció/informatika	
20. szd.	másodlagos szóbeliség	másodlagos írásbeliség
21. szd.	mesterséges intelligencia	
	harmadlagos szóbeliség (?)	harmadlagos írásbeliség (?)

A terminológiai sokszínűség ellenére az alapkérdés továbbra is él: van-e egyáltalán netnyelv, hiszen az internet nyelve nem egységes, szociológiailag, vagy még inkább szociokulturálisan nem körülhatárolható. Az interneten minden megvan, ami a valóságban, vagyis általában a nyelvben, a nyelvekben. Az internet komplex nyelvi teret jelent, amelyben beszéd és írás, régi és új szóbeliség és írásbeliség, valamennyi nyelvi szint, nyelvváltozat, regiszter, lektus, szövegtípus (műfaj) megtalálható. Persze azért van értelme tipikusan internetes nyelvi jelenségekről beszélni, a nyelvi jelenségek internetes megjelenéséről, transzformációjáról. Az internet tehát komplex nyelvi térnek fogható fel, kommunikációs módnak, médiumnak, amelyen belül bizonyos megnyilvánulási formák sajátos, a digitális írásra jellemző megvalósulásokat eredményeznek.

5. Összefoglalás és kitekintés

A kultúrára gyakorolt hatások

- * Az új technológiák átalakítják a társadalmat, kultúrát, és a nyelvre is hatással vannak.
- * Jelen korunk: informatikai, digitális, technokulturális stb. korszak.
- * A „széles” vagy „örök” jelen korszakát jelentik a modern kommunikációs technológiák.
- * Felborult az emberiség (egy részének) az időmérlege.
- * A kultúra a civilizáció (technikai kultúra) korszakába lépett, közeledik a technikai szingularitás (mesterséges intelligencia).
- * A korszak fontos gazdasági trendje: a figyelemgazdaság (Merkovity 2018, Bíró 2022), az információk megosztása.
- * Minden valószínűség szerint ennek az evolúciónak is hatással kell lennie: biológiai evolúciót követte a kulturális evolúció (nyelv, művészetek), most a tervezett evolúció következhet.
- * A technológiák nemzedéki különbségeket is meghatároznak; de ezek a nemzedéki különbségek a későbbiek során elenyésznek, mert az digitális technikák ismerete és használata nem nemzedéki, hanem társadalmi helyzettől függő lesz.
- * Ezért már most is jobb a X, Y, Z évtizedekre bontott (technológiailag determinált) korosztályok helyett C nemzedékről, de még inkább ebből a szempontból egységesen kezelt 1—40/50 éves korosztályról beszélni.

- * Gyorsuló technológiák, gyorsuló nemzedékek, gyorsuló életmódbeli, kulturális, kommunikációs, nyelvi stb. változások.
- * Az általános műveltség szerkezete megbomlott; bizonyos területek (természettudományos, történeti, földrajzi, irodalmi, vallási, nemzeti stb. tartalmak visszaszorulnak).
- * A nemzedékek közötti kulturális hagyományátadás szakadozik.
- * A digitális korszak felfogható úgy, hogy: „minden más”: a legtöbb új jelenségnek megvan az előzménye az „analóg” világban; ennek oka, hogy az ember szükségletei, alapvető érzelmei ugyanazok, de ezek most megújított (technikai) formákban jelennek meg (e-retorika név alatt tárgyaltam az ide köthető kulturális jelenségeket).
- * A technológiai készségek összefüggnek az agyi plaszticitással – ez az alapja a fiatalok jó technikai érzékének, ami idővel megkopik. Ezért téves ezt a tudásátadásban úgy általánosítani, hogy „a fiatalok tanítják a felnőtteket”. Más területeken (pl. hagyományátadás) nem érvényesül a fordított szocializáció.
- * A hagyományos szocializációs helyzeteket és szerepeket sok téren felülírja a média; hiperszocializáció zajlik.
- * Erőteljes a visszaszorulás a mindennapi gyakorlati tudásban.
- * Ikonikus, képi fordulat zajlik. A képolvasás más tudást igényel, mint a hagyományos olvasás.
- * Korunk jellemzője: gyorskultúra.
- * Az enciklopédikus tudás helyett keresőalapú tudás. Nevezik: Google- vagy Facebook-műveltségnek.
- * A hagyományos média (sajtó, rádió, televízió) visszaszorul, megszűnik; viszont magába olvasztja a médiakonvergencia: az újmédia.
- * Az újmédia jelenleg leginkább tipikus eszköze: az okostelefon.
- * Vannak technológiai zsákutcák, ilyenek például a zsákutcás médiumok. Ez azt mutatja, hogy a média területén sok az innováció, de nem mindegyik szükséges az ember számára (pl. kvadrofónia).
- * Az informatika előreszaladt, a társadalomkutatás fáziskésésben van.
- * A társadalmi normák átadásában korábban erőteljes szerepet kapott a hagyományos média, ezt a szerepet most az újmédia (és annak jelentős része: a közösségi média) veszi át.
- * A szocializációs, mentális (lelki) problémák szaporodnak, s ez a társadalom működésének szétzilálódásához vezet.
- * Az ember világnézetére alapvető hatással van a virtuális és augmentált valóság.

+

*A dolgozat nem térhetett ki arra a különbségekre, amelyek a digitalizációnak a különböző kultúrákban élőkre tett hatását mutatná be. Álláspontom szerint az online média (okostelefon) a globalizáció beteljesedését jelenti. Konkrét összefüggést látok az egy évtizede meglódult migráció és az okostelefonok között („internetmigráció”)...Internetmigráció: különösen 2015 óta az internet ösztönözte, irányította (okostelefon és internet segítségével szervezett) keletről nyugatra, délre

A nyelvre gyakorolt hatások

* A gyorskultúra hatása a nyelvre: nyelvi változások felgyorsulása; új nyelvi regiszterek, új nyelvhasználati formák. Ezek a következők:

beszédtempó, beszédírásmód	hangélnyelés, henyé artikuláció, szünettartás hiánya, hadarás, szótag- és szóelnyelés, a beszédészlelés szempontjából pontatlanabb
----------------------------	--

	azonosítás (szövegértés)
szókincs	szó- és mondatrövidítő eljárások (szócsonkítás), nehezebben előhívható stilisztikai formák elhanyagolása (a nyelv „szürkülése”), netologizmusok nagy száma
mondat	egyszerűsödő mondatszerkezet, egyszerűsödő grammatikai megoldások (pl. amely helyett ami kötőszó használata), egyeztetési hiányosságok, szórendi hibák
szöveg	gyenge koherenciájú, laza mellérendeléses szövegek
nyelvváltozat, nyelvi regiszter	másodlagos írásbeliség (digilektus)
új nyelvhasználati formák	korábbi nyelvhasználati formák átalakulása, mediális vándorlása, valamint: (sms) komment, reel, snap, tiktok, mém

* A nyelvhasználatra hatással van a felfokozott multitasking (figyelemmegoszlás).

* Az életmód sem gyorsítható a végletekig, a nyelvi változások felgyorsítása is véges. Pl. a beszédtempó gyorsítható, mérések alapján (Gósy 2004, Bóna 2008) tudjuk, hogy az elmúlt évben sok területen 50%-os a felgyorsulás („dupla beszédtempó”). A 2000-es években az átlagos magyar beszédtempó 12,5—14 hang/s volt szemben az 1960-as években mért 6,4—9,7 hang/s adattal (természetesen egyénenként, korosztályonként és szövegtípusonként jelentős eltérések lehetnek!).

* Föltűnőek a nyelvi- és beszédproblémák (kommunikációs problémák): a másik ember megszólítása (verbális érintése), a történetmondás, általában a színes szóbeliség visszaszorulása.

* A kommunikáció két alapvető lét módja: az elsődleges beszéd és a másodlagos: írás. A technológiai fejlődés a 19. század végétől létrehozta a másodlagos írásbeliséget, a 20. század végi digitalizáció a másodlagos írásbeliséget; de a technikai szingularitás előre jelzi a harmadlagos szóbeliség és írásbeliség létrejöttét is, aminek a társadalomra, kultúrára, nyelvre való hatásával egyáltalán nem számolunk.

* Az írásbeliség másfajta gondolkodást, érvelést jelent (pl. elterjesztette a lineáris témafejlődést és a szillogisztikus érvelést); ez pedig visszahatott a gondolkodásunkra.

* Az írásbeliség „nem természetes” kommunikáció, ezért kell szabályait szervezeten megtanulni.

* A másodlagos (technika közvetítette) szóbeliség témánk szempontjából főként a rádió és a televízió nyelvhasználatára vonatkozik.

* A másodlagos szóbeliség korábban nem ismert beszédproblémákat hozott magával: felolvasás, hangsúlyozás, hanglejtés.

* Az értő-értető felolvasás mindmáig problémát jelent a médiában és a közéletben.

* A digitalizáció egy spontán írásbeliséget alakított ki, ez a másodlagos írásbeliség. Ezt nem az iskolában tanítják, közösségi (folklorisztikus) átadásban lehet megtanulni és használni. Saját szabályrendszere van.

* A másodlagos írásbeliség sok tekintetben beszédtükröző, tehát beszédhez közelítő.

* A másodlagos írásbeliség ösztönösen magába olvasztja az írásfejlődés korábbi fokozatait, leginkább a képirást.

* A spontán fejlődő másodlagos írásbeliséggel az írásbeliség többszintűsége is létrejön: „magas”, akadémiai, iskolai, köznyelvi írásbeliség > „alacsonyabbrendű”, közösségi írásmód.

* A szóbeliség „többszintűsége” korábbról megvan, de az fordítottan alakult: köznapi, vulgáris beszédmód > köznyelvek nyelvek létrejötte > magasabb rendű, művészi, irodalmi beszédmódok.

* A szóbeliség elszürküléséhez a társadalmi, közösségi és egyéni lelki problémákon túl a modern technológiák, de például olyan jelenségek is erőteljesen hozzájárultak, mint pl. a ppt.-oktatás.

+

*Nyitott kérdés, hogy az új kommunikációs formák mennyiben alakulnak tovább spontán módon, és van-e lehetőség valamiféle beavatkozásra (tervezésre, stratégiára). Nyitott kérdés, hogy az új, például képi nyelvi formákból mit vesz át később a köznyelv. Ha átvesz – és erre van esély -, akkor ennek milyen lesz a pedagógiája...

6. Javaslatok:

(1) Ameddig van hagyományos média, addig a közszolgálati értékek (köztük a nyelvi közszolgálati értékek) erőteljes képviselése.

(2) Az újmédiában (és közösségi médiában) a közszolgálati értékek bevezetése, képviselése, támogatása.

(3) Ehhez szolgálhat segítségül az általunk már korábban kidolgozott közszolgálati médianorma elképzelés (Balázs 2014: 79—86).

(4) Össztársadalmi szinten fontos a közösséget összetartó normák vonzó bemutatása, terjesztése. A mi ebből a nyelvi kérdést jelenti: a mintaszerű, magyar nyelvi norma (közszolgálati nyelvi norma) folyamatos fenntartása.

(5) Ugyancsak össztársadalmi szinten a társadalmat romboló rossz szokások visszaszorítása. Csányi Vilmos evolúcióbiológus több interjújában is felhívta a figyelmet, hogy az emberi fajra nézve veszélyes, amit most művel túlfogyasztás, fölöslegesen keltett vágyak, reklám, divat. Szó szerint: „Ha az emberiség meg akar maradni, fel kell adja ezt az önpusztító túlfogyasztást. A termelés jelentős része tök fölösleges, ugyanis nem igényeket, hanem vágyakat elégít ki. Három azonnali feladat adódik. Egy: tilos táplálni azt a hiedelmet, hogy fogyasztani helyes, vagyis haladéktalanul be kell tiltani a reklámokat. Kettő: tartós fogyasztási cikkeket kell gyártani, harminc évig üzemelő mosógépet, hűtőszekrényt, vasalót. Három: drasztikusan csökkentendő az utazásaink száma és távolsága, különösen le kell számoljunk a turisztikai célú repüléssel. Evidenciák.” (Csányi 2022.) Ezzel szemben fontos lenne megváltoztatni a káros társadalmi hiedelmeket, megállítani a túlfogyasztást, és gondozni a kisközösségeket (amire már Hankiss Elemér az 1980-as években felhívta a figyelmet). Egy másik interjújában említ nem káros elfoglaltságokat: kertművelés, éneklés, színház, birkózás... (Csányi 2023.) Egy ilyen társadalmi programra lenne szükség, s ebben lehetne szerepe az (új)médiának.

(6) Megoldásként kínálkozna a slow life, a lassítás filozófiája és gyakorlata, amelynek a népszerűsítése ugyancsak elemi fontosságú lenne...

Búcsúzó mottó:

„Az informatikusok feltalálták az atombombát, csak még nem dobták le...”

(Online-konferencia, 2022. május 27.)

Szakirodalom:

Antal Zsolt—Gazsó Tibor—Kubinyi Tamás—Pelle Veronika 2015. Médiabefolyásolás – Az új kislexikon. Századvég Kiadó – MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoport, Budapest.

Balázs Géza – Bódi Zoltán szerk. 2005. Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok. Gondolat/Infonia, Budapest.

Balázs Géza 1987. Digók, popperek, csövesek, punkok. Csörsz István: Elhagyott a közérzetem. (Ismertetés.) Forrás, 10. 92–94.

Balázs Géza 1998. Kommunikációs létformák és átcsapások. 125–140. In: Balázs Géza: Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A-Z, Budapest.

Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. 25–57. In: Balázs Géza – Bódi Zoltán szerk.: Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok. Gondolat/Infonia, Budapest.

Balázs Géza 2011. Sms-nyelv és -folklor. Magyar Szemiotikai Társaság – Inter Kft. – PRAE.HU, Budapest.

Balázs Géza 2014. Rádió és nyelv. A kilencedik művészeti ág élete és... DUE, Budapest.

Balázs Géza 2014b. Nyelvtudomány és informatika. Magyar Művészet, II/1. 3–9.

Balázs Géza 2017. Interretorika, e-retorika, Magyar Nyelv 111: 328—334.

Balázs Géza 2018. A netnemzedék. Szemiotikai vázlatok az i-Generációról. (Józsa Péter szemiotikus emlékének.) Vasi Szemle, 2018/1. (LXXII.) 11–22.

Balázs Géza 2023. Újmédia-kislexikon. IKU, Budapest. (IKU-Tár 22.)

Balázs Géza—Veszelszki Ágnes szerk. 2016. Generációk nyelve. Tanulmánykötet. ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest. (Magyar szemiotikai tanulmányok 35—36.)

Benczik Vilmos 2001. Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben. Trezor, Budapest.

Bíró Veronika 2022. A figyelemgazdaság átalakulása. Kitől kapjuk a kegyelemdőfést? 2022. március 8. Letöltés: <https://www.digitalhungary.hu/interjuk/A-figyelemgazdasag-atalakulasa-Kitol-kapjuk-a-kegyelemlokest/14003/>

Blackmoore, Susan 2001. A mémgépezet. Kulturális gének – a mémek. Budapest: Magyar Könyvklub.

Bódi Zoltán 2010. Infoszótár. Informaikai fogalmak eredete, magyarázata és használata. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Bódi Zoltán – Veszelszki Ágnes 2006. Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

Bóna Judit 2008. A beszédtempó pedagógiai vonatkozásai. Anyanyelv-pedagógia (2008/1.) Letöltés: <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=16> (2023. 05. 17.)

Böcskei Balázs—Nagy Ádám—Fekete Mariann—Szabó Andrea 2022. A „generációs szakértők” mindent tudnak – kár, hogy fontos dolgokat rosszul tudnak. Quibit, 2022. 10. 18. Letöltés: <https://qubit.hu/2022/10/18/a-generacios-szakertok-mindent-tudnak-kar-hogy-fontos-dolgokat-rosszul-tudnak>

Crystal, David 2001. Language and Internet. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.

Csányi Vilmos 1999. Az emberi természet. Vince Kiadó, Budapest. (Tudomány – egyetem)

Csányi Vilmos 2022. Csányi Vilmos: Enni kell. Inni kell. Szeretkezni kell. Közösség kell. Nagy József interjúja. 24.hu. Letöltés: <https://24.hu/kozelet/2022/11/01/csanyi-vilmos-hiedelem-kozosseg-haboru-nagyinterju/>

Csányi Vilmos 2023. Utolsó könyvét írja Csányi Vilmos: a téma a képzelet és a vágyakozás. Rozgonyi Ádám interjúja. Infostart, 2023. márc. 11. Letöltés: <https://infostart.hu/kultura/2023/03/11/utolso-konyvet-irja-csanyi-vilmos-a-tema-a-kepzelet-es-a-vagyakozas>

Dürscheid, Christa – Frick, Karina 2016. Schreiben digital. Wie das Internet unsere Alltagskommunikation verändert. Alfred Körner, Stuttgart. (Einsichten 3.)

Faragó Péter 2017. A kései Y-generáció hagyatéka a Z-generáció újdonsült egyetemistáira – értékrend és sportolás. Valóság, LX/6. 13–27.

Furger, Michael 2022. A „gyengék generációja” lesz a mai gyerekekből. (A Neue Zürcher Zeitung interjúja Rüdiger Maas pszichológussal.) Valóság, LXV/1. 117–121.

Gósy Mária 2004. Fonetika, a beszéd tudománya. Osiris, Budapest.

Guld Ádám 2022. A Z generáció médiahasználata. Jelenségek, hatások, kockázatok. Libri, Könyvkiadó, Budapest.

Hámori József 1988. A veszélyeztetett értelem. Kozmosz Könyvek, Budapest.

Hamvas Béla 2004. Függelék a középszerűségről. In: Hamvas Béla: Patmosz I/1. (1958–1964). Medio, Budapest.

Harpunet, Singh Kohli, Suijata Khandai, Anju Gulla 2020. Smartphone Operating System Preference Based On Different Personality & Lifestyle Traits Of The Consumer. International Journal of Scientific & Technology Research. Volume 9. Issue 02. February 2020. 2444—2449. Letöltés: https://www.researchgate.net/publication/350525424_Smartphone_Operating_System_Preference_Based_On_Different_Personality_Lifestyle_Traits_Of_The_Consumer

Hernád István 1993. A Gutenberg-utáni galaxis. A negyedik forradalom a tudáselőállítás eszközeiben. Replika, 11–12. 294–304.

Homonnay Péter 1992. Angol–magyar számítástechnikai szótár. Novotrade, Budapest.

Hornyák Péter István 2013: Generáció a fogalomtörténet mérlegén. Megjegyzések Koselleck generációra vonatkozó gondolataihoz. Nagyerdei Almanach, IV/7. 96–126. Online: <http://ludovika.lnkiv.in/obagP>. A letöltés időpontja: 2015. június 8.

Istók Béla 2017. A netnyelvészet műhelyéből. (Ismertetés.) Magyar Nyelvőr, CXLI/2. 262–267.

Jodál Endre 1990. Számítástechnikai kislexikon. Kriterion, Bukarest.

Joó Tibor 1935. A nemzedék fogalma. Kalangya, IV/5. 392–400. Online: <http://epa.oszk.hu/01200/01266/00036/pdf/00036.pdf>

Kegyessné Szekeres Erika – Hervé-Lóránth Ervin é. n. [2021]. Kultúrakommunikáció a XXI. században. (Tématerületi kiválósági program 2020.) Kézirat. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest.

Kis Ádám szerk. 1986. Mi micsoda magyarul a számítástechnikában? Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.

Kiss Viktor 2006. A Hunédzser. A huszonévesek világa és a modern kapitalizmus ideológiai fordulata. Kultúra és Közösség, X/2. 77–88.

Kocsi Sarolta Olga 2009. Generation gap – Avagy nem érti az egyik, mit akar a másik. Interkulturális kommunikáció a képek világában. Online: <http://ludovika.lnkiy.in/L7v4U>. A letöltés ellenőrzése: 2015. június 8.

Kövegy Anna – Mandel György – Zolnai Mihály 1996. Internet kisszótár. Kossuth, Budapest.

Merkovity Norbert 2018. Figyelemalapú politika a közösségi média korában. Médiatudományi Intézet, Budapest.

McLuhan, Marshall [1962] 2001. A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte. Ford.: Kristó Nagy István. Benczik Vilmos utószavával. Trezor, Budapest.

Nora, Pierre 1999. Emlékezet és történelem között. Aetas, XIV/3. Online: <https://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html>. A letöltés időpontja: 2015. június 8.

Nyíri Kristóf (összeállította) 2010. Mobilvilág. A kapcsolat és közösség új élményei. Magyar Telecom Nyrt., Budapest, 2010. 106 old.

Nyíró András 1997. Internetto zsargon. IDG Lapkiadó, Budapest.

Ong, Walter J. 1982. Orality and Literacy. The Technologizing of the Word. Methuen, London – New York.

Petykó Márton 2012. Az írott beszélt nyelvtől a spontán írott nyelv felé. 44–52. In: Hattyár Helga – Hugyecz Enikő Henriett – Krepesz Valéria – Vladár Zsuzsa szerk.: A sokszínű alkalmazott nyelvészet. Tinta, Budapest.

Ropolyi László 2006. Az internet természete. Internetfilozófiai értekezés. Typotex, Budapest.

Roska Tamás 2004. In: Raffai István szerk.: Sorsunk és jellemünk. Kortársak otthonról, közérzetről, jövőképről. Új Horizont, Veszprém. 305–306.

Stay, Jesse 2021. TikTok For Dummies. Wiley & Sons, Los Angeles.

Steinberg, Stacey B. 2017. Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media. 66 Emory Law Journal/ELJ Voll 66, Iss. 4. Letöltés: <https://scholarlycommons.law.emory.edu/elj/vol66/iss4/2>.

Stumpf István 2013. Elszalasztott vagy elhalasztott politikai generációváltás? 379–403. In: G. Fodor Gábor szerk.: Századvég. Jubileumi kötet, 1993–2013. Századvég, Budapest.

Szapu Magda 2000. Önkifejezés a mai magyar ifjúsági csoportkultúrákban. 165–190. In: Balázs Géza – Voigt Vilmos szerk.: Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

Szapu Magda szerk. 2004. Ifjúsági „szubkultúrák” Magyarországon és Erdélyben. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

Szecső Tamás 1996. Földrengések a médiakutatásban. 135–139. In: Terestyéni Tamás szerk.: Médiakritika. Osiris – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest

Szijártó Zsolt—Glózer Rita—Guld Ádám—Csóka László—Töröcsik Mária 2018. Média. A magyar lakosság médiumkörnyezettel és médiahasználattal kapcsolatos beállítódása generációs szemléletű vizsgálattal – országosan reprezentatív online megkérdezés (=1038), valamint fókuszcsoportos viták eredményei. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. Letöltés: https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/images/szervezet/intezetek/mti/efop_generaciok_alapnanulmany_media_2018_0.pdf

Szilvási Csaba 2013. Google és Magoogle fiai. Verses sms-paródiák. Minerva, Budapest.

Tari Annamária 2010. Y generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban. Jaffa Kiadó, Budapest.

Terdikné Takács Szilvia 2021a: Idő és énidő. Kultúra.hu, 2021. május 22.

Terdikné Takács Szilvia 2021b. Így írtunk mi. Kultúra.hu, 2021. július 7.

Terestyéni Tamás 2006. Kommunikációelmélet. A testbeszédtől az internetig. AKTI–Typotex, Budapest.

Tófalvy Zoltán szerk. 2021. A magyar internet története. Typotex, Budapest.

Vaknin, Sam 2021. The Narcissist on Instagram: Epigrams and Observations – First Book. Narcissus Publications, Prague.

Van den Bergh, Joeri 2011. Sirályból király. Avagy ami kül az cool. Blahó Miklós interjúja. Népszabadság, május 28. 9.

Veszelszki Ágnes (szerk.) 2012. Netszótár. @-tól a Zukbergnetig. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Veszelszki Ágnes 2013. A digilektus hatása a dialóguslevelekre. Magyar Nyelv, CIX/4. 435–447.

Veszelszki Ágnes 2013b. Promiscuity of Images. Memes from an English-Hungarian Contrastive Perspective. In Benedek, András és Nyíri, Kristóf (eds.): How To Do Things With

Pictures: Skill, Practice, Performance. (Series Visual Learning, vol. 3). Frankfurt: Peter Lang, 115–127.

Veszelszki Ágnes 2017. Netnyelvészet. Bevezetés az internetes nyelvhasználatba. L'Harmattan, Budapest.

Zumthor, Paul 1984. La poésie et la voix dans la civilisation médiévale. Presses Universitaires de France, Paris.